

TOMICS JÁSA BÜNPÖRE

II.

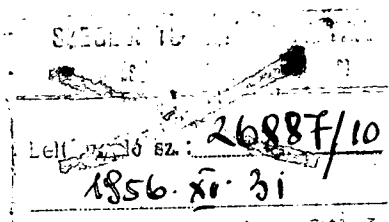
Dr. VISONTAI SOMA

BUDAPESTI ÜGYVÉD

VÉDBESZÉDE

AZ UJVIDÉKI KIR. TÖRVÉNYSZÉK ELŐTT.

TOMICS JÁSA

ÖNVÉDELMI BESZÉDE.

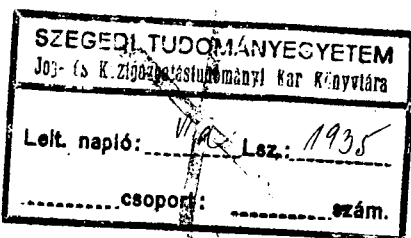
BUDAPEST, 1891

NYOMATOTT MÁRKUS SAMU. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN DOROTTYA-UTCZA 6,

(Wurmudvar).

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára

Leltári szám: 87542/13
2004 JÜN. 29

Védbeszéd.

Tartotta: **Dr. Visontai Soma** budapesti ügyvéd,
mint gyilkossággal vádolt **Tomics Jása** védője, az ujvidéki
kir. törvényszék előtt 1891. évi február hó 3-án.*)

Nagyságos elnök ur! Tekintetes kir. Törvényszék!

„A bűnösség nem egyéb, mint betegség és a büntetőtörvénykönyv az ő számos szakaszaival nem egyéb mint recept ama betegség ellen“ — mondja a vádhatóság t. képviselője, a ki a beteget úgy akarja gyógyítani, hogy számára a *halált* rendeli.

Soha talán, mióta az emberi indulatokat tárgyazó, az emberi bűnökkel foglalkozó, a legnehezebb problémákkal bibelődő büntetőjogtudomány létezik; a mióta ez a tudomány kutat, rövidebben nem bántak el a kriminalistikának legkényesebb kérdéseivel, mint a hogyan ezt ma a kir. ügyész ur tette, a mikor pedig a legsúlyosabb vádat emelte itt a tekintetes kir. törvényszék előtt.

Recept! Hát igaz, hogy ez a recept nem foglalja magában azokat az összes „szereket“, a melyekről ma már a gyakorlati férfiak és a tudomány emberei köteteket irtak össze — felhasználva a vivmányokat az újabb törvényalkotásoknál és megtöltve egész könyvtárakat buvárlataik eredményeivel. És én épen azért, mert ebben a büntető törvénykönyvben, melyet receptnek tart a kir. közvádó ur, nincs benne, hogy a közvádnak képviselői hogyan kutassák az emberi indulatokat, hogyan mérlegeljék a szenvedélyt és hogyan buvárkodjanak az emberi léleknek a mélyében, mielőtt a praesentált emberölés miatt vádat emelnek; én nagyon természetesnek találom, hogy a kir. ügyész ur ma az ő rendkívüli súlyos, az ő rendkívüli szigorú vádjával ilyen röviden végzett.

Az emberi indulatok kutatására és felismerésére nézve nem is lehet szabatos formula a törvénykönyvben, de nincs is ilyen semmiféle könyvben.

Nem akarok arra reflectálni, hogy a tek. kir. ügyész ur, mikor *betegségnek* declarálta a bűnt, és mikor így ennélfogva a *determin-*

*) Gyorsirta: Dr. **Fabró Henrik** magy. képviselőházi hites gyorsíró. ;

nisták táborába ment, mikor így ennélfogva ő maga ezzel kizárt-nak tartja a szabad emberi akaratot és a szabad akaratelhatá-rozást, hogy mennyire ellentétbe jött önnönmagával, ha a mai fenálló és az újabb kutatásokat még magáévé nem tett, a *szabad akarat* tanaira épített törvény alapján **halájt** indítványoz, a leg-szigorubb büntetést kívánja alkalmazni a vádlott ellen, mondom, nem kívánok erre reflectálni; csak azt bátorokodom megjegyezni, igaz is az, hogy sem olyan hévmérő nem létezik, a mely pontosan megállapítsa az emberi szenvedélyeknek a melegét, sem olyan szabatos óramű még nem készült, a mely az idő tekintetében az indulatoknak folyamata nézve szabatosan meghatározza ezen indulatok keletkezését, fejlődésének procesussát és megszűnését.

Es így ennélfogva — tek. kir. tvszék — én nagyon termé-szetesnek találom azt, hogy a ki a praemeditált emberölés miatt emelendő vádnál csak a törvénynek *száraz szavait* kutatja, az — nélkülözvén a lélektani fogalmaknál a további magyarázást — a vádlottnál más eredményre, mint a mily eredményre ma a köz-vádló ur jutott, nem juthat.

Ha csak a törvénynek száraz szavai volnának döntők, akkor ezen bűnügyet itt másodszor tárgyalnunk nem kellene; akkor ezen nagy-bölcsességű bíróságnak idejét ezen ügy szempontjából újra igénybe-vennem nem szabadna. De épen tek. kir. törvényszék, mert nem a tör-vénynek száraz szavai döntők, — mert hiszen a büntető törvénykönyv a fogalmakat nem commentálja, hanem felteszi, hogy a ki azokat alkalmazza, belső lényegöket is felfogja — hiszen a büntetőtör-vénykönyv nem lehet egyszersmind az emberi lélektannak a tan-könyve — azért történik tek. kir. törvényszék, hogy a legbölcsebb, a legpártatlanabb, a legigazságosabb bíró is gyakran jön abba a helyzetbe, — nem hogy önmagát desavouálja, nem azért, hogy talán saját igazságos, pártatlan és böles ítéletét önmaga lerontsa, — hanem gyakran jön abba a helyzetbe, hogy akkor, a midőn az általa már elbírált ügyhöz csak egy momentum, egy adat egy léleknyilvánulás is hozzá járul, a mely az illető ügynek alakját, természetét, jellegét megváltoztassa, gyakran jön abba a hely-zetbe, hogy újra ítéljen felette és az ő saját bírói bölcseségével újra igyekezzék megfejteti a legnehezebb problémát, a mi léte-zik: az ember belső világában fejlődő érzelmek és indulatok he-lyes felismerésének problémáját.

* * *

Nem oly egyszerű ez a bűnpör, mint azt a tek. kir. ügyész ur ma előadta. Mert ha vonalzóval lehetne kimérni az emberek-nek szenvedélyeit és ezek működését időben és térben; ha a büntető törvénykönyvnek a gyilkosságra vonatkozó szakasza ki-mérhető volna, az illető tettes elhatározása és a tett végrehajtása közötti időnek egyszerű méretei szerint — amint a kir. ügyész ur ezt bizonyítgatni igyekezett előterjesztésében: akkor természe-

tesen e bünpör nagyon egyszerű volna. De nem így áll ez tek. kir. törvényszék. A tek. kir. ügyész ur, midőn elmulasztotta kutatni a bünpernek rugóit, midőn minden egyes tanuvallomásra még most is csak azzal reflektál, hogy az felesleges volt, hogy az meddő: ő akkor elmulasztotta azt a kötelességét, a mely kötelesség vár rá feltétlenül, midőn egy gyilkossági ügyről van szó, a midőn ő halálbüntetést indítványoz. De hisz nagyon természetes, hogy elmulasztotta; mert milyen rettenetes tévedésben van a közvádoló ur, midőn azt mondja, hogy a mostani póttárgyalásnál a tényállás szóba sem jött.

Ügyész: (tagadólag int).

Védő: Szó szerint azt mondta: a tényállás szóba sem jött.

Ügyész: Ténykérdést mondtam!

Védő: En felírtam szó szerint: „Tényállás“; hivatkozom a gyorsíró urakra, hogy a tényállás szót méltóztatott használni.

Ügyész: Ténykérdést kérem!

Védő: Különböztetve teljesen közömbös rám nézve, hogy ténykérdés-e vagy tényállás.

Miért? Mert egy oly büntettnél, a melynél első sorban a *lelaktani momentumok* a döntők, — befogom ugyan bizonyítani, hogy a tett *motivumai* is döntők — és mely bünpör során éppen a szubjektív momentumok kiderítésére a tek. kir. törvényszék egy hat napon át tartó tárgyalást folytat le; midőn a tanuk megjegyzéseket tesznek a vádolt lelkiállapotáról: akkor tek. kir. törvényszék azt mondani, hogy a ténykérdésre nézve vallomások nem történtek, hogy a ténykérdés szóba sem jött, ezt mondani igazságon nem lehet. Mert a ténykérdés vagy tényállás — én ebben különbséget nem látok — nem választható el az egyéntől, mert a tárgyi momentumok ott, ahol a szándék előre megfontolása van vitássá téve, a szubjektív momentumoktól el nem választhatók. De a tek. kir. ügyész urnak ezen tévedése a tényállás előadásából is világosan kiderül.

Mindjárt azzal kezdi előterjesztését, hogy a megölt, a ki iránt és a kinek szerencsétlen sorsa iránt részvétét bizonyára senki sem tagadhatja meg, mert magának az esetnek szerencsétlen voltát, sajnos voltát, eltekintve mindentől, mindenkinek s így a védelemnek is be kell látnia, — mondom tek. kir. törvényszék e tényállásra vonatkozó előadását a közvádoló ur így kezdi:

„1890 jan. 4-én egy békés állampolgár a nejével a vonathoz ment, hogy rokonaihoz elutazzék.

„Békés állampolgár“. Igen imponálóan fejezte ki a kir. ügyész ur, hogy a szerencsétlen megölt polgár is volt, állampolgár is volt, sőt békés állampolgár is volt, elfeledvén, hogy ez tekintetbe nem jöhet ennél a bünpernél, mert éppen az elhunyt békétlenkedése volt a büntett rugója.

Azt mondja a kir. ügyész ur, hogy „semmi rosszat nem sejtve ment ki a vasúthoz.“ En ezzel a ponttal már most kívánok végezni, mielőtt a részletekbe megyek.

Nem áll az, hogy semmi rosszat nem sejtett Dimitrievics. Igen is sejtett. Be tudom bizonyítani, éppen a vádnak egyik tanújával. Joanovits Milán tanár azt mondja vallomásában: „Midőn Tomicsnak a segédei elmentek Dimitrievicshez, engem magához hivatott, mert félt a tettlegességtől.“ Benne van a jegyzőkönyvben; hivatkozom a vizsgálati vallomásra is, a hol egészen világosan ki van ez fejezve.

No már bocsánatot kérek, aki nem követ el olyasmit a mi miatt bárkinek is oka van őt tettlegesen megtámadni, az nem hívja jó barátját, nem kéri, hogy phisikai támadások ellen megvédje. Én azt hiszem, talán alig lesz köztünk itt valaki, aki nem részesült volna már abban a megtiszteltetésben, hogy bizonyos napon, bizonyos órában mysteriosus két uri ember jelent meg nála és előterjesztette, hogy ilyen vagy olyan becsületbeli ügynek elintézése végett jöttek; de bocsánatot kérek, sehol sem fordul elő az, hogy az illető azt tételezte föl, hogy a kartelvivők vagy secundánsok őt tettlegesen bántalmazni fogják, csak akkor hiszi, ha már előre is úgy veszi észre, hogy az általa elkövetett tett annyira lovagiatlan, hogy lovagias uton talán el sem intézhető.

Nem lehet tehát azt mondani, hogy Dimitrievics semmi rosszat nem sejtett, s annál kevésbbé lehet azt itt mondani tekint. királyi törvényszék, mert Joanovics tanár védői szereplésétől magának a tettek elkövetéséig még volt egy több napi időköz, és azt látjuk, hogy ezen időközben sem szünetelt az az irányzat, az a támadás, az az üldözés a vádlott ellen; a mely a szerencsétlenségnek bizony okozója és indító oka volt.

Azokra az egyéb megjegyzésekre későbben fogok reflectálni, még egy megjegyzése van azonban a kir. ügyész urnak, melyet szó nélkül nem hagyhatok.

A királyi ügyész ur annyira félreértette, — mert az elferdítés szót nem kívánom használni — csak félreértette a vádlott által előbb megvásárolt kések eldobásának a motivumát. Azt mondja a közvád tisztelt képviselője, azért dobta el, mert alkalmatlanoknak találta. Még eddig sem az első vizsgálat — sem az első végtárgyalás, — sem a pótvizsgálat során, sem ma az, hogy Tomics azért dobta el az előbb beszerzett késeket, mert alkalmatlanoknak találta, szóba sem került; ily felfogás nem nyilvánult, nem is nyilvánulhatott. Már pedig engedelmet kérek, rettenetes különbség van a kettő közt. Ha csak egy nuance-szal bizonyította volna a kir. ügyész ur azt, hogy azért dobta el, mert a kések alkalmatlanok voltak, vagy ha erre nézve csak egy leg-távolabbi indicium merült volna is fel, akkor nagyon sokat változtathatott volna a dolgon; de mikor be van bizonyítva a vádlottnak saját vallomásával — a saját vallomásával, a mely nagy szolgálatokat tett a közvádnak, s a melyre nagy súlyt fektet, — azért dobta el a késeket, mert voltak pillanatok, midőn vádlott még önmagát megnyugtítani képes volt, akkor oly könnyedén oda dobni ezt a rettenetes szót, hogy azért dobta el, mert nem ta-

lálta alkalmasoknak, minden bizonyíték, minden alap nélkül nem lehet; nem lehet azért sem, mert a védelem abban a helyzetben van, hogy az ily alaptalan állításokat kellőleg megczáfolhassa.

Azt is mondja a kir. ügyész ur, hogy a védelem azt akarja bizonyítani, hogy a vádlott lelki beteg. Tagadom. A védelemnek egyetlenegy előterjesztéséből sem méltóztatik látni azt, hogy én valaha azt igyekeztem volna bizonyítani, hogy ő tébolyodott, hogy ő lelki beteg. Nem is szükséges, hogy bizonyítsam. Azok a szakaszok, melyekre hivatkozni fogok, nem is kívánják meg, hogy igazoljam és a jelen bünpernél nem is fontos momentum az, hogy vádlott lelki beteg. Azt mondja a kir. ügyész ur — és ezzel a vád-előterjesztésnek bizonyára legfontosabb részére tért át, és ez teljesen megegyezik multkori vádbeszédével, a melyet szerencsés voltam olvasni — hogy a büntető törvénykönyvnek szakasza száraz és világos: aki embert előre megfontolt szándék-ból megöl, az így és így büntetendő. És erre azt mondja a kir. ügyész ur, hogy a törvény nem tesz különbséget aközt, hogy a tettes miért öl, hogy bosszúból-e vagy nyereségvágyból és a többi. Ott van, azt mondja, a törvényben egyszerűen: előre megfontolt szándékkal. Miért tetszett elhallgatni azt, a mi az „és a többi“ alatt lappang? Én tudom, hogy mi rejlik abban az „és a többi“-ben. A kir. ügyész ur, midőn ma gyilkosság miatt emel vádat, abból indul ki, hogy a büntetőtörvénykönyv a motivumok tekintetében nem tesz különbséget aközt, hogy bosszúból-e, vagy nyereségvágyból, tehát nemtelenebb vagy pedig *nemesebb* motivumból követtetett-e el az ölés?

Ügyész: Igen!

Védő: No pedig hát ez nem áll: Nem mondja meg, hogy különbséget tesz, de midőn a praemeditatio fogalmához az *előre megfontolást* füzi, hát akkor benn van a különbség e fogalomban.

Mert az előre megfontolás az agynak a működéséből, minden nemesebb indulat pedig a szivből származik.

A praemeditatio csak ott létezik, a hol az agy uralja a szivet, de megszűnik ott, ahol a sziv érzelmei az agyműködésen tulcsaponganak, ahol ezek uralkodnak.

Igaza van a t. kir. ügyész urnak, hogy a nyereségvágyból elkövetett emberölésnél a praemeditatio megállhat, mert nagyon természetes, hogy ott felhevülésről, ott a szivnek a megdobbanásáról beszélni nem lehet.

A törvény nem mondja ki, hogy különbség van motivum és motivum között. De mikor mi concedáljuk azt, hogy valamely emberölés, *nemesebb* motivumokból követtetett el, p. o. elkövettetett szerelemféléstől, elkövettetetta nő becstelensége miatt, elkövettetett, mint a jelen esetben, mert a férj saját nejének súlyos megbecstelentését látta: engedelmet kérek, ott már minden psychologus és minden az életet és az emberi szivet kutató böcs biró belátása szerint a sziv dolgozott; és ha a törvény száraz szavai nem is

tesznek különbséget a motívumok között, előáll a különbség aszerint, a mint a praemeditatio lehetséges volt, mert az agy tisztán functionált, vagy aszerint, a mint egyéb érzelmek is hozzájárultak, mikor ez nem volt lehetséges. Felemlitem azt hogy ott van p. o. a code pénal; a francia törvénykönyv megállapítja a gyilkosságot, de már ott felsorolja az excusable eseteket, a hol előre látja, hogy nem lehet praemeditált a cselekvény, még ha alakilag előfordulnak is a praemeditatio jelenségei, mert az érzelmek vagy az indulatok működtek. (Code pénal Sect. III. 324.)

Ott van a francia codeban az eset, a melyből a „Tuez là!“ közmondás származott, hogy a férfi, aki rajtakapja az ő hűtelen feleségét szeretőjével és a szeretőt, vagy a feleségét, vagy mindkettőt megöli, nem büntethető illetve a meghatározott legenyhébb büntetéssel sújtható. Ezek az excusable esetek.

De tek. kir. törvényszék az sem áll, hogy a magyar büntető törvényszék nem tesz különbséget az ölés motívumai között. Mert engedelmet kérek, van a magyar büntetőtörvénykönyvben egy intézkedés, a 281. szakasz második bekezdése; méltóztassék csak azt majd elolvasni igen tisztelt kir. ügyész ur! Az van benne: „ha pedig az erős felindulást az okozta, hogy a megölt személy a tettet vagy hozzátartozóit jogtalanul súlyosan bántalmazta vagy megsértette“ akkor leszáll a büntetőtörvénykönyv 5 esztendeig terjedő börtönre. Nem méltóztatik sehol sem motívumot találni ebben benne van az, hogy van egy motívum, daczára annak, hogy a törvény a pszichologiai momentumokra fekteti a fősúlyt. Egy esetben, ha maga a megölt akármilyen sértésével, a mi jogtalan és a mi súlyos, provocálta a tettet és ez azonnal végrehajtatik, akkor a büntetés 5 évig terjedhet börtönre száll le.

Mit bizonyít ez? tek. kir. törvényszék! Azt bizonyítja, hogy maga a büntető törvénykönyv is az ölés excusable esetét állapította meg és épen azt az esetet, a mely ma vádlottnak a javára szolgál, hogy a magyar büntető törvénykönyv itt alkalmazza a jogos védelem esetét, a melyre nézve, a melyből magából nem világos, hogy a nem phisikai megtámadás is megtorolható-e és így ennél fogya a becsület elleni támadásoknál is lehet-e alkalmazni a jogos védelmet? Kibővítette a jogos védelem szakaszát a 281. §. második bekezdésével, midőn azt mondja: praemeditált emberölést ismerék, ismerék egy közbeeső emberölést, a mely nem jár affectussal, de a hol nincsen praemeditáció, de ismerék egy *motivált* emberölést is, a hol nem kell a vádlottnak igazolni, mint mi most a póttárgyalással igazoljuk, hogy vádlott magafoku indulatban volt. Maga a törvény az, mely azt mondja: ezt nem kell indokolni, ezt nem kell igazolni: minden embernél vélelmezendő a felháborodás, hogy ha egyszer a megölt súlyosan és jogtalanul megsértette őt vagy hozzátartozóját. Felteszem a társadalom minden lényéről és felteszem minden becsületes és

békés állampolgárról, — hogy a kir. ügyész ur szavával éljek — minden normalis emberről, annál inkább a szenvedélyes, indulatos emberről, hogy akkor annyira izgatottságba jön, az indulat annyira fokozódik nála, hogy még a tiz évig terjedhető fegyház-büntetés is igen szigorú és leszáll az öt évig terjedhető börtönre, a mely a 92. §. alkalmazásával egy napig terjedhető fogházra is levihető.

Itt van az emberölés excusable esete.

Már most bocsánatot kérek még — mielőtt a részletekre térnék át — egyet bátoriskodom megjegyezni.

Ha ez az excusable eset a magyar büntetőtörvénykönyvben előfordul, akkor olyan röviden a vádlottal elbánni nem lehet. Miért nem? Megmondom. Mert egyet elismerem: én elég loyális vagyok, hogy azt elismerjem, hogy afelett vitatkozhatik talán a kir. ügyész ur velem — habár ez a vita is szemben a kiderített tényekkel meddő volna, — hogy *rögtön* végrehajtotta-e a vádlott ölési szándékát vagy sem.

De ha a törvény annyira praesumptiót állapított meg a legmagasabb indulatra nézve, hogy öt évi börtönre száll le, akkor — ha nem is hajatott rögtön végre a szándék, most már egyszerre — a minden indulatot kizáró gyilkosságra visszatérni, visszatérni a praemeditációhoz és ezen excusable esetenél azt mondani, hogy a motivum nem döntő! ezt helyes büntetőjogi felfogással tenni nem lehet.

A t. kir. ügyész urnak a védelemre nézve igen fontos és előnyös beismerésére is már most előzetesen kell reflektálnom. A vád t. képviselője ugyanis azt mondta, hogy vádlottnál a meditáció abból következethető, mert ő *„tépeldött és küzdött hosszabb időn át önmagával, vajjon elkövesse-e a tettet vagy nem.“* Ezzel a tek. kir. ügyész ur a védelem legfőbb érveit támogató tényét és állapotot concedálja. Én megmutathatom, hogy az én védbeszédi jegyzeteimben épen az van benne, hogy a kir. ügyész urnak a praemeditationális elméletére majd ezt hozzam fel ellenérvül. Én köszönettel fogadom a kir. ügyész urnak azt a beismerését, melyet a tényállásból meritett, hogy t. i. *a vádlott tépeldött, küzdött önmagával, mielőtt a tettet végrehajtotta.*

Tek kir. Törvényszék! Amint már az előbb említettem, arra nézve kétség nem lehet, hogy bárkit, aki érző szívvel bír, és aki egy családnak boldogsága vagy boldogtalansága iránt egyrészt érzelemmel, másrészt fogékonysággal bír, hogy azt az eset, a mi történt, közönyösen nem hagyhatja.

De ha az embert maga Dimitrievicsnek ezen szerencsétlen megölése hidegen nem hagyja, akkor azt az embert, aki így gondolkozik, azt hidegen nem hagyhatja az a szánalmas sors sem, a melybe a vádlottat épen a megölt egyén juttatta.

Azt mondja a kir. ügyész ur, hogy sajnos volna, ha a journalisták által vezetett polemiák emberölésre vezetnének. Bocsánatot kérek, én beadom a kulcsot, ha a kir. ügyész ur

egyetlen esetet tud felmutatni a magyar publicistikának történelméből, ahol politikai pártküzdelmek, közérdekű hirlapi viták közepette egy elcsábított fiatal leánynak önfeledt pillanatában írt levele produkáltatott volna; hogy ily levél felhasználtatott volna az immár hitvessé lett nővel és férjével szemben. Mindenről hallottam; hallottam azt is, hogy államférfiak ellen hirlapi hajsztát folytatnak, hallottam azt is, hogy közpályán működő férfiakat közönséges bűnperekbe vonnak be; mindegyre nézve az öt-hat év előtti idők eleget produkáltak; az adatoknak egész tárházát nyujtják, hogy az illetőknek, a megtámadottaknak, az üldözötteknek, azoknak, a ki az üldözés czéltáblája volt; hogy azoknak a magánéletéből egyes adatokat felhoztak. De én nem emlékszem tek. kir. törvényszék, hogy Magyarországon valaha megtörtént volna, hogy az asszonynak a becsületét, hogy az asszonynak a multját bele-vonták volna a polemiába, és hogy ilyen levelet vontak volna bele a sajtóküzdelembe, a publicistikai harcza; a milyen ez a levél.

Bocsánatot kérek tek. kir. törvényszék, de én őszintén mondom, mióta ez ügynek védelmét elvállaltam, az első alkalomtól kezdve, midőn ezen levelet az iratoknál olvastam, egész az utolsó alkalomig, a midőn újra contempláltam, az ügynek a tanulmányozása közben, nem tudtam leküzdeni a legmagasabb felháborodásomat. Nem tudtam leküzdeni különösen azért, mert tépelődve, gondosan sorról sorra kerestem, hogy hol van hát az a politika, amely politika volt állítólag az oka, hogy a levelet felhasználták. Igazságos akartam lenni. Néztem a szavakat, mérlegeltem a fogalmakat, hátha találok bennök politikát. De ilyen politikát nem találtam bennök, tek. kir. törvényszék. S midőn elolvastam az utolsó sorokat, melyekben így szól a levél ironője ahhoz, a kihez a levelet intézi: „Ezt az egész levelet kérek tépd össze, de atomokra, hogy semmiféle kíváncsi ember ne jöjjön arra a gondolatra, hogy azokat összeállítsa“ — mikor ezeket az utolsó sorokat olvastam és elgondoltam, — és itt bocsánatot kell kérem attól, (Eötvös Károlyra mutat) a ki a Dimitrievicsnek védelmében jelent meg, — mondom mikor elgondoltam, hogy mennyi, talán mások által felidézett vagy elnézett czudarság kell ahhoz, hogy ilyen levél hirlapi polemia közben produkáltassék, akkor tek. kir. törvényszék, természetesnek találtam, hogy Tomics Jása, a férj magáévé tette az ügyet, mert arra a meggyőződésre jutottam, hogy rokonsági és vérköteléken kívül álló, bármily lovagias ember ezt az ügyet a legvégsőbb határig képes lett volna szintén magáévé tenni.

Igen, képes lett volna.

Mert ez a levél nem egyszerű szerelmes levél, a milyeneket a leányok az ő serdülő korukban meggondolatlanul írni szoktak; ez egy nemes léleknek, nemes lénynek az áradozását tükrözti vissza a legbensőbb szerelemről; és hü képet nyujt egy elcsábított leánynak szomorú bukásáról. A védelem is, sajnos, kénytelen

volt kiméletlen kézzel hozzányulni annak az asszonynak a multjához, a kitől e levél származik, mert a védelem érdeke követelte. De tartozom neki elégtételt adni azzal, hogy itt kijelentsem tek. kir. törvényszék, hogy ezen levél — teljesen visszatükrözteti annak a lénynek legnemesebb gondolkozását, a ki a szerelmének áldozatul esett.

Miletics Miliczáról kívánok szólni. Nem képezte a bünpernek tárgyát, és így én talán nem is volnék feljogosítva felhozni, de a kir. ügyész ur reflectált valami kiállításra, a mely a Zasztavában régebben eszközöltetett; mondom nem volnék talán erre feljogosítva, de tartozom elmondani azt — s ez összefüggésben van azzal a röpirattal is, a melyre a kir. ügyész ur hivatkozott, hogy azok a nemes lelkek, a kik a férfi iránti szerelemben oly odaadók, azok egyéb érzelmeikben is oly tuláradók, túlesapon-gók. És Miletics Milicza — a kiről itt annyiszor történt említés a tárgyalás során — úgy tudom róla, hogy midőn atyja a váczai államfogházban el volt zárva, ott töltötte minden idejét édes atyjánál, hogy lesimitsa homlokáról a barázdákat, a melyeket a fogság rávésett; ő ép oly odaadó lánya volt édes atyjának, a milyen odaadó hitvese volt férjének. Az ilyen nőnél tek. kir. törvényszék, ne csodálkozzunk, ha kilép a nőiesség határából, de kilép egy nemesebb világba, egy magasztosabb, egy fenköltebb világba, mint a melyet a női hivatás az ő számára igen szűkeblüen kimér, hogy az ilyen nő, midőn atyját megtámadják, a kiről jól tudja, hogy épen azoknak volt felnevelője, istápolója, azoknak volt protektora, a kik most megtámadják, hogy ha az ilyen nő azután képes arra is, hogy tollat ragadjon, hogy édes atyját megvédje. Ne értse félre és kérem ne magyarázza félre a közvád t. képviselője azt a röpiratot, a melyet annak idején atyja védelmében Miletics Milicza irt.

De hogy Tomicsné levelére visszatérjek: nem közönséges kompromittáló szerelmes levélről van szó. Ha csak ilyenről volna szó, akkor talán még védelmezhető volna Dimitrievicsnek a ténykedése. Méltóztassék elolvasni ennek a levélnek már az első öt sorát — nem akarom azokat idézni, nyilvános tárgyalás van — de akkor méltóztatik azonnal belátni, hogy milyen üres beszéd volt például Plavsics gyógyszerésznek a vallomása, a mikor azzal állt elő, azt hívén, hogy ezzel védeni fogja a Branikot és azokat, akik a levél kiállítását rendezték, ha azt mondja, hogy a levélnek csak az első oldalát olvasta. Hiszen ha van valami, ami a nőre nézve a multnak egy szomorú eseményét tárja fel, ha van valami a levélben, a mi fellebbenti a fátyolt olyasmiről, ami nemcsak feledékenységbe merült már, hanem a mire maga a férj rádobta a feledékenység fátyolát, az a férj, aki elsősorban van jogositva nevének becsületét a saját becsületével fedezni és nevének becsületeért helytállani és a ki első sorban van jogositva azt mondani, hogy „ez az asszony az én hitvesem“; mondom, már az első öt sorban tapasztalható, hogy mik tartalmaztatnak,

és mik foglaltatnak ebben a levélben. Hacsak egyszerű szerelmes levél volna, a mint a kir. ügyész ur mondja, akkor még szó férhetne hozzá, vajjon milyen erős critica alá eshetik az a levélexpositio; de mikor azt olvassa az ember, hogy itt egy sötét bűnről van szó, a melyre nézve egy elcsábított lány vallomást tesz, egy sötét bűnről, a melyre nézve a büntető törvénykönyv is tartalmaz szakszokat, egy sötét bűnről, a melyet a kir. ügyész ur is üldözhet, s a mely esetleg az illető nő személye, vagy szabadsága ellen irányulható intézkedésekkel is járhat; aki ezt elolvassa, az nem fog egyszerűen tovasiklani az expositio felett, a melyre nézve Joximovics ur azt a cynikus választ adta Jovanovics költőnek, mikor azt mondotta: finita la comedia, die Ausstellung ist zu Ende! Ezen cynismus felett a tek. kir. ügyész urnak oly könnyedén tovasiklani nem szabadna.

Ennyit kívántam felemlíteni a levélről, mely annyira összeforrt a jelen bűnpör mozgató tényeivel. Igen ám, de a kir. ügyész ur előterjesztésében azt mondja: csak a politikai oldalát akarták érinteni. Politikai. Most már tehát az a kérdés tek. kir. törvényszék, létezik-e a politikában is pikanteria? Igaz ugyan, hogy ha a coulissák mögül a hirlapok valamit publicálni szoktak, akkor ezt politikai pikantériáknak szokták nevezni. Ha Mikszáth Kálmán a t. házból valamely élvezetes kis cikket közöl, ezt is a politikai pikantériák közé szokták sorozni; de engedelmet kérek, mikor a Branik azt írja 1890 jul. 20-iki számában — görög-keleti szerb számítás szerint, — „haigy van, akkor majd előállunk jegyzékeinkkel, authentikus és pikáns dolgokkal“ vagy midőn ugyancsak a „Branik 1889. évi 75. számában azt mondja: „Ha már régi feljegyzéseket szeretnek, akkor jobb, authentikusabb és pikánsabbal szolgálunk. Akarja ön? Tetszik önnek? Csak mondja!“ ebből az látszik tek. kir. törvényszék, hogy itt nem olyan egyszerű causeria tárgyát képező pikantériákról van szó, mert azok a pikantériák nem authentikus, hanem épen ellenkezőleg, nagyon is nem authentikus pikantériák, mert azok a pikantériák nem a komoly politikában tárgyaltatnak az újságírók által, hanem a vonal alatt tárgyaltatnak, mert azok a pikantériák nem egy, valamely közintézményt érintő ügynek a tárgyalásánál merülnek fel, mint itt, mikor a vádlott a szerb congressusra vonatkozólag tett közzé cikkeket, vagy akkor, a midőn ő elég komoly előterjesztéseket tett bizonyos tiszteletdíjra nézve.

Ezek a pikantériák, tek. kir. törvényszék, ma már világos, hogy hova czéloztak. Pikánsnak találták Miletics Milicza levelének a tartalmát azok, a kik birtokukba vették. S bocsánatot kérek, ez a legterhelőbb Dimitrievics Mihályra. A két cikkének az a kifejezése, hogy „pikáns,“ ez az illető társadalom erkölcsi színvonalának oly alacsony voltát jelzi, a melyet én itt jellemezni nem kívánok.

Azért sem tekintetes királyi törvényszék, mert az a mélyen tisztelt kartársam, a ki előttem itt a védelmet az első végtárgya-

lason annyi ékesszólással, annyi odaadással teljesítette, az elvégezte helyettem ezt a kritikát.

A levél volt a szerencsétlenségnek okozója. De azt kérdem, változtat-e azon a helytelenségen és erkölcstelenségen, a mely a levél produkálásával jár, az a körülmény, a mire a közvád mélyen tisztelt képviselője igen nagy súlyt fektetett — hogy t. i. ez a levél vádlottnak már ezelőtt kézbesített? Korátnsem változtat. Nem változtat azért, mert a mint a mult végtárgyalás jegyzőkönyvében bennfoglaltatik, hogy az egyik tanu kijelentette: Elküldtük a levelet anonyme vádlottnak, de úgy látszik, a vádlott nem is sejtette, hogy másnak is van erről tudomása.

A „Branik“ 102. számának egyik ide vonatkozó kijelentése teljesen lerontja a kir. ügyész urnak az álláspontját.

A „Branik“ így nyilatkozott: „De a levél mely számtalan másolatban, sok embernek a kezében megfordult, és a mélyről a Tomics környezetében is igen sokan tudnak, *de a kik genirozzák magukat* — úgy látszik, — hogy azt vele közöljék, előbb vagy később általunk a nyilvánosságnak fog átadatni“ tehát ki fog nyomatni. Ime világos, hogy ezen levélnél elesik azon feltevés is, a melyből a kir. ügyész ur oly fontos consequentiákat vont le, hogy t. i. ez a levél már mások által is olvastatott, és mások is tudomást szereztek róla.

Miért esik el ez? mert ennél a bünpernél egyáltalában nem fontos és nem döntő, *hogy mit tudnak mások, hogy mit látnak mások*. Ennél a bünpernél az a döntő, hogy bizonyos események mennyiben járultak hozzá, hogy a vádlott lelkületében bizonyos reflexiókat keltsenek.

Ennél a bünpernél, tek. kir. törvényszék, teljesen közönbös az, hogy volt-e már a levél másoknak a kezében is, hanem az a kérdés, hogy vádlott tudott-e róla. és hogy ennél fogva már ebben a későbbi — az öléssel összefüggő időpontban — keltett-e nála indulatot?

Szerintem ahhoz, hogy a vádlottnak már azelőtt kézbesített a compromittáló levél, ahhoz senkinek a világon semmi köze! a férfi jogosítva van az erkölcstelenségnek a posványából is egy lelket magához felemelni és azt nemesíteni az ő társulásával, ahhoz senkinek semmi köze.

Ha bármely férfi az ily nőt megtámadni merné, nincsen oly lovagias ember, a ki különbséget tenne ezen asszony és más asszony között. Ha a férj nem nyilatkozott, mikor legelőször névtelen levelet kapott nejére vonatkozólag, nem nyilatkozott talán két okból. Sohasem beszéltem ugyan erről a vádlottnak, mert hiszen nem is beszélhettem, de saját felfogásommal is contemplálok ezt a kérdést. Nem nyilatkozott a férj azért, mert a levelet anonym küldték; ez is egyik indok, mert tapasztalás szerint a szerető férjek oly hamar nem hisznek el egyes dolgokat, melyeket az asszonyokról irnak, vagy mondanak, különösen nem hiszik el, ha anonym levélben írják meg nekik. A másik

ok az lehet, — és erre nézve constatálom, hogy talán nem is helyesen, talán nem is igazságosan fejezem ki a vádlottnak a fel-fogásait, — hogy tudott maga a vádlott minderről, tudta, hogy kit vesz nőül, talán tudomása volt a levélről is . . . mondom, ez is lehetséges . . . (Vádlott tagadólag int) . . . én sohasem kértem ez iránt a vádlottól felvilágosítást, hiszem hogy nem tudta, ezt most fejrázásával jelzi is, de én tek. kir. törvényszék annyira megyek, hogy ha a férj tudta is, de oly álláspontot foglalt el, hogy ő azt a nőt feleségévé avatja, hogy ő azt a nőt magához veszi, hogy ő a házasság kötelékét létesíti közte és ama másik lény között, akkor mindaddig tek. kir. törvényszék, míg ez a levél nem használtatik fel a felesége nyilvános megbecstelenítésére, addig, míg ő neki speciális okai nincsenek feltenni, hogy felesége compromittáltatik, addig tek. kir. törvényszék, ő neki minden oly lépést, mely még nagyobb erkölcsi bajokat, nagyobb kellemetlen-séget háritana nejére, kerülnie kell.

Hova is jutnánk; ha politikai küzdelmekben anonym levelekkel dolgoznánk, hogy ha azon a téren, hol fontos társadalmi kérdés vagy valamely közintézmény megbeszélése képezi a sajtó működésének a tárgyát, ha ott asszonyok szerelmes leveleivel küzdenének? Pedig — sajnos — úgy látszik — s ez a levél szerzése és produkálásának tervszerűségére is világot vet — hogy ezeknek a titkos mérgeknek a felhasználása, az anonym leveleknek a küldése egész rendszert képezett. Be van bizonyítva most már a pót-végtárgyalás során, hogy a vádlott tényleg kapott anonyim leveleket. Be van bizonyítva az is tek. kir. törvényszék, hogy Tomics házigazdája, Popadies is kapott anonym leveleket. Popadiesnak is azt irták, hogy az ő neje viszonyt folytat Tomicsal.

Erre azt fogják mondani, hogy ez a politikához tartozik? — Az anonyim leveleket felváltotta a neves leveleknek a produkálása és felhasználása. Tanui voltunk itt tek. kir. Törvényszék, hogy a társadalomnak egyik számot tevő tagja egy egész csomó más által máshoz intézett levelet produkált a tek. kir. törvényszék előtt, más által egy asszonyhoz intézett levelet csatolt a bünperhez; láttuk tek. Törvényszék, hogy annyira ment, hogy egyik jó barát által a másik jó 'baráthoz intézett levelet producálta, és mikor arról volt szó, hogy előtte a zöld asztalon még egy csomó levél feküdt, a mely levelek nem ő hozzá lettek intézve, hanem bizonyos asszonyok életének legdiscretebb, legbensőbb viszonyait érintik, akkor azt mondá Gyorgyevics Milos ur kérdésemre: Jogom van nekem ezeket a leveleket felhasználni, mert azt az embert, a kihez a levelek intézve vannak, én neveltem, és ő volt az, ki későbbben feleségemet megszöktette. No, valami nagyon jól nem nevelte azt az uri embert, a kihez ezek a levelek intézve voltak, és ezzel itt a tekint. kir. törvényszék előtt nem dicsekedhetett el. De mindenesetre jellemző az, — s ez ismét úgy a levél producálásának a rendszerét, mint az

egyébb körülményekből is kitünő rendszerességét a levél beszerzésének tünteti fel jellemző az, — erre a tanuk hit alatt tettek vallomást, — hogy azokat a leveleket az illető urtól visszakérték, hogy egy asszonynak az érdekében eljárak nála, hogy adja vissza azokat a leveleket, és hogy az illető ur ezeknek a leveleknek a visszaadását megtagadta. Csodálatos dolog! Mindent elfelejthetett; mindent megbocsájthatott, magához visszavette hitvesét, a kit megszöktettek; és mégis tek. kir. törvényszék, a leveleket, a melyek pedig annak a szégyenteljes ügynek bizonyos tartozékait képezték, ezeket a leveleket ő megtartotta!

Két eset lehetséges: Vagy visszaveszi valaki a megszöktetett feleségét, de akkor, ha annak annyira megbocsátott, hogy visszaveszi — már pedig visszavette — akkor ezeket a leveleket lovagias felfogás szerint visszatartani és felhasználni nem szabad; vagy a második eset forog fenn, tek. kir. törvényszék, hogy ő ezeket a leveleket mégis felhasználja, de akkor az egészből az látszik, hogy az ő saját benső viszonyaitól független módon kívánta használni és érvényesíteni. Látszik is, hogy így volt, mert Gyorgyevics Milos-sal szemben tanuk állították, hogy ő azt nyilatkozta ki, hogy ő azokat a leveleket *a radikálisok megsemmisítésére akarja felhasználni*. Gyorgyevics Milos ur ugyan azt mondja és azt igyekezett bebizonyítani, hogy ő, Petrovics iránti bosszúból tartotta vissza a leveleket. De ennek hitelt senki sem adhat. Miért? Először azért, mert a lovagias férfiak nem így szoktak bosszút állni a szöktetőkön és a csábítókon, másodsor. mert itt ő maga azt mondja, hogy Petrovics Sándor egy közönséges kalandor és csábító, aki üzletszerűen, zsarolás czéljából csábítja el a nőket, a mivel a legteljesebben rehabilitálta Miletics Miliczát is és ő ezt tudja. Ily körülmények között lehet-e mással indokolni, hogy ő mégis azokat a leveleket visszatartja, daczára annak, hogy megjelennek nála azoknak az elkérése végett, — lehet-e másképen, minthogy azért tartotta vissza a leveleket, mert ő későbbben a megölt Dimitrievicsessel rokonságba jutván, ő ezen levelek közül az egyiket felhasználás végett illetőleg közlés végett annak átadta. Lehetetlen mást feltenni, mert semmiféle észszerű, helyes indok nem áll az ember rendelkezésére, a melyből azt lehetne következtetni, hogy lovagias indoká volt a levelek visszatartásának.

Elnök: A tárgyalást tíz perczre felfüggesztem.

(Szünet után.)

Dr. Visontai Soma védő (folytatólag): Nsgos elnök ur! Tek. kir. törvszék! Az igen tisztelt ügyész ur a saját szempontjából már előadta az esetet és ha a védelemnek erre nem volna megjegyzése, akkor a tényállásnak eme előadása után én ezt a magam részéről feleslegnek tartanám. De midőn én a vádlott üldözésével járó rendszerességet előadtam, reflectálnom kell a ténykérdésre, hogy ezzel állításomat igazoljam.

Már az első végtárgyaláson kimutattatott, hogy milyen módon állt be vádlott és az általa megölt Dimitrievics közt a szakadás. Ők eleintén bajtársak voltak, együtt dolgoztak; az 1884-ki esztendőben még együtt találjuk őket a hirlapírói munkálkodásban. 1885-ben, midőn a szerb egyházi congressus már a sajtóban beszéd tárgyát képezte, az ő akkori hivei, illetőleg hiveinek egy része Tomicsot arra akarta bírni, hogy az ő eddig elfoglalt álláspontjától eltántorodjék. Dimitrievics Tomics Jásával együtt dolgozott a Zasztavánál; azt akarták, hogy közeledjék a kormányhoz. Tomics megtagadta, mire Dimitrievics megkérdezte tőle, ha ő fog egy ilyen cikket írni, elfogadja-e; Tomics azt mondta nem, és erre bekövetkezett a szakadás. Ez a „nem“ válasz, ez a „nem“ szó választotta el a további időkre Dimitrievicsét és Tomicsot. Az első harag tehát, Tomicsnak ellenséges viszonyba jutása Dimitrievicscsel, a mint látjuk *tiszta és nemes indokból történt*. Ha olyan ember lett volna Tomics, mint a milyennek a kir. ügyész ur festette, ha minden tettének az anyagiasság képezné a rugóját, ha ő minden erkölcsi motívum fölé helyezné az anyagi motívumot, akkor ő tek. kir. törvényszék együtt ment volna az ellentáborral, azzal a táborral, mely nemcsak — a közvélemény szerint — az ugynevezett szerb intelligenciának képezi — mondom állítólag — a támaszát, hanem mely ma, amint köztudomásu, az összes nagyobb alapítványokat és a szerb egyházi vagyont kezeli. Hiszen ha Tomics Jása anyagi ember lett volna, akkor tisztán *elvi* szempontból nem vált volna el Dimitrievicsstől és akkor tek. kir. törvényszék nem volna lehetséges, hogy ma azzal gyanusítsák őt, hogy ő tisztán anyagi szempontból embert ölt, hogy ő vagyoniilag, pénzügyileg fejlődhessék és gyarapodjék. Igen is Tomics egyszerűen kijelentette, hogy ő eredeti álláspontjából nem távozik el s ezen „nem“ szó őt teljesen eltávolította Dimitrievicsstől, a ki aztán a „*Braniknak*“ lett alapítója. És ekkor tek. kir. tszék, egy heves polémia fejlődik ki Tomics és a Branikisták, kiválólag pedig Dimitrievics közt.

A póttárgyalás folytán felolvasták mindazokat a hirlapokat és cikkeket, melyek vádlott tollából kerültek ki és mindazokat, melyek az ellentáborból, különösen, melyek Dimitrievics lapjából kerültek ki és nem áll ám az, a mit a tek. kir. ügyész ur mondott, hogy Tomics volt okozója az elkeseredett hirlapi harcoknak. Mert hiszen azt látjuk — és ez a felolvasott hirlapokból és brochurokból eléggé kitűnik — hogy hiszen Tomics soha személyeskedni nem akart, hogy hiszen Tomics a tárgyilagosságtól soha eltávolozni nem akart. Tomics egy cikksorozatot írt, mely ha jól tudom, az 1879-iki szerb egyházi congressust tárgyalja. Én igen jól emlékszem a benyomásra, melyet e cikkek felolvasása a tárgyaláson gyakorolt. Mindnyájan a kik itt ülünk, összenézünk, tek. kir. törvényszék, a kir. ügyész ur meg én is.

Hogyan tartozik ezen, a tek. kir. Tábla által beszereztetni rendelt brochure a mai bűnügyhez, miért kell ezt felolvasni? Én

magam keltem fel és eleintén mindjárt indítványoztam, hogy csak azon részeket tessék felolvasni, melyek a bünperre vonatkoznak.

De kitünt, hogy ha ettől kellett volna függővé tenni a felolvasást, akkor egy sort sem lehetett volna felolvasni, mert a cikkek annyira tárgyilagosaak voltak, annyira nem lehetett egyáltalán belevonni a cikkek tartalmát ezen bünperbe, hogy ha az én előterjesztésemet méltóztatott volna elfogadni, akkor a védelem nem lehetett volna abban a helyzetben, hogy csak egy sort is megjelöljön, mert hiszen egy sor támadás sincs bennök, mert a cikksorozat egyrészt akadémikus, másrészt elvi vitája egy önzetlen és a mellett becsületes hirlapirónak. És mi következett be? Alig hogy jelen cikksorozat megjelent, válaszolt a Branik és pedig — mint ugyancsak az itt levő Branik számokból kitünik — meglehetősen személyeskedve, gunyolva, szatirizálva vádoltat. Ez volt az első hirlapi polemia, mely ugyszólván testet öltve a két tábornak és a két egyénnek, a vádlott és a megölt egyénnek vitatkozási modorát előtérbe állítja. A vita tovább folyt, és még mielőtt Tomics egy szóval is személyeskedett volna, azt látjuk, hogy egyszerre csak a Branikban megjelenik egy cikk, mely már czélzást foglal magában egy levélre, mely Dimitrievicsnek illetve a Braniknak birtokában van, Tomics erre is felelt s erre megjelent az a brochüre, melynek czime: „Első szó a szerb egyházi congressus előtt.“ Ebben már teljesen kirukkoltak a Branikpártiak, mert ebben már az van, hogy miért nem válaszolt Tomics Jása, miért nem válaszol a felhívásokra, melyek egy levélről tesznek említést, mely őt megszégyenítheti: Tomics még ekkor sem válaszolt. És mindenesetre jellemző, tek. kir. tszék, hogy egy olyan brochurban, mely komoly dolgot akar tárgyalni, melynek czime az, hogy: „Első szó az egyházi congressus előtt“, melyben tehát egy oly congressusról van szó, mely nemcsak nemzetiségi, hanem kizárólag vallási, felekezeti ügyekről beszél, hogy egy olyan brochurban egy olyan levélről tesznek említést, mint a milyen ez az általunk immár ismert asszonyi levél.

És mit válaszolt erre Tomics?

Tomics, a kiről be van bizonyítva, hogy barátainak számos unszolására kijelentette minden phasisában az ügynek, hogy ő nem felel, Tomics Jása azt mondta: Felelek nekik, de én csak a tárgyilagosságnál maradok. A cikk címét a Braniknak egyik cikkéből vette, ugyszólván idéző jel között, hogy: Tömjük be nekik a szájukat, és akkor sem személyeskedik, nem támadja személyesen az ellenfelet, hanem tudomására jutván az, hogy az ellenpárt részéről egy ügyvédnek az ő igen busás fizetése daczára még külön 1500 frt fizettetett egy per lebonyolításáért, ő kimutatja alapszabályilag, hogy a kifizetés törvénytelen, sőt a statutumokat itt is bemutatta, igazolni kívánván azt, hogy nem a levegőből merítette érveit, hanem hogy ő egyenesen az alapszabályokból merített arra jogot, hogy erre reflectálhasson. Igaz,

hogy azt mondhatná valaki, hogy mi köze Tomics Jasanak ahhoz, ha az ellenpárt egyik tagja 1500 frt honoráriumot kap.

Igen ám, de ahhoz a szerb nemzeti vagyonhoz minden szerb egyházi tagnak joga van hozzászólni és annál inkább joga van hozzá szólni annak, a ki az ellenőrzést gyakorló sajtó egyik részének, egyik lapjának szerkesztője. És midőn ő ezt így kimutatta, hogy ezen vagyonból 1500 frt helytelenül elvétetett, mi következett?

Nem az következett, a mit minden józan ember elvárt volna, hogy megczáfolják az ő állításait, hogy ők kimutatják, hogy ő téved, hogy kimutatják, hogy az 1500 frt az ügyvédet *jogszerűen* illeti meg, hanem megjelent — és ez már szorosan összefügg a büntett legszűkebb körre vont hatáiraival — megjelent 1889. decz. 28-án az a cikk, mely azt mondja Tomicsnak, *hogy egy olyan levél van a Branik birtokában, a mely Tomicsnak a szégyenpirt az arczába képes hajtani; ugyanezen cikkben, melyben ő nekik az lett volna kötelességük, hogy az 1500 frt fizetésének becsületességét igazolják, ugyanazon cikkben kijelentik, hogy ez a levél a Branik szerkesztőségében közszemlére van kiállítva, és ugyanezen cikkben azt is összefüggésbe hozzák, hogy az a levél egy héttel korábban kelt, mint a hogy Tomics a Zasztava szerkesztését elvállalta.* És ugyanezen cikk azzal végződik, hogy a levél sok kézben megfordult, számos másolatban létezik és előbb vagy utóbb a nyilvánosságnak is át fog adni.

Nem akarok erre beszédemben reflectálni most, majd az ugynevezett becsületbeli affaire elintézésének tárgyalásánál arra is rá térek, hogy milyen rettenetes czélatossággal tétetik mindig említés a levélről; hogy az egyik tanu, de talán többen is, még itt is azt mondták, hogy *Tomicsról* van a levélben szó. A Branik decz. 28-iki száma, mely az eseményeknek azon végzetes láncolatát, mely az ölésre vezetett, ugyszólván megindította, annyira még azt is hangsúlyozta, hogy egy héttel hamarább iratott a levél, mint Tomics a Zasztava szerkesztőségét átvette.

A levél tartalmának czélatos és elferdített közléséből is látszik, hogy itt első sorban nem hitték, hogy a levél valaha Tomics belső emberei által meg fog tekintetni, hogy Tomics követelni fogja annak a kijelentését, hogy kihez van a levél irva. Mert én rá az a benyomást tette, tek. kir. tszék, ezen levél publicálása, hogy ők azt czélozták, hogy első sorban Tomics ellen használják fel és úgy kívánták feltüntetni, mintha a levélben körülirt körülmények folytán jutott volna Tomics a Zasztava szerkesztőségéhez. És világos, hogy Dimitrievics azért nyilatkozott oly nagy szenvedélylyel és dühvel jan. 2-án a Branikban, mert akkor már vége volt szakítva a csalfa játéknak. mert akkor már annak, a mit hónapok óta annyi furfanggal hirdettek és Tomics személyével hoztak összeköttetésbe, mindennek az által, hogy Tomics publicálta a nyilatkozatot, teljesen vége volt vetve, mert kiszült, hogy nem is Tomics az, a kihez a levél intézve van.

A mint tehát látjuk, decz. 28-án azzal felelt a Branik Tomics cikkére, melyet ő a legnagyobb tárgyilagossággal irt, hogy Tomicsné leveleivel kiállítást rendezett. Kiderítette a póttárgyalás, hogy Damjanovics Péter, Dr. Kraszojevics György, Marics Jován, Stankovics Zárja, Mihailovics Emil, Vuletics Zsivko, Popovics Bozsidár, Dr. Mihajlovics Mihály, Gyorgyevics Jován, Dr. Lukics Döme, Panics Dániel, Tokin Brankó voltak azok, akik folyton ösztönözték és felhívták Tomicsot, hogy miért nem felel a Branik támadásaira? Ez érdekes világot vet Tomics becsületességére, hogy midőn már ezzel a tárgyilagós és igazságos cikkel bevégezte az ő hirlapi polemiáját, melynek czime az: „Tömjük be tehát a szájukat,“ hogy ezután semmiféle baráti ösztönzés nem bírhatta őt arra, hogy ő újra felvegye a tollharcot, hogy ő újra hozzájáruljon egy szenvedélyesebb, egy személyeskedőbb vitához. Különösen Dr. Mihajlovics vallomása bír e tekintetben fontossággal. Ő azt vallotta, hogy felhívtam vádlottat categorice: hogy ha pártvezér akar lenni, ha egy párt élén akar állni, akkor nem szabad engedni magán száradni bármi foltot; akkor nem szabad bármi gyanusítást eltűrnie; akkor feleljen. Dr. Lukics Döme kijelentette, hogy őszintén ösztönözte és ingerelte a vádlottat arra, hogy feleljen. És azt látjuk, hogy vádlott mégis hü maradt az ő objectív és tisztán az igazságra szorítókozó polemiájához, mert ő bizony — mig ezen hirlapi támadások tartottak — nem felelt. De igen is azt tette, a mit minden becsületes embernek, minden becsületes férjnek kötelessége volt megtenni: decz. 28-án, mikor egy compromittáló levélről említést tettek, oly alakban, hogy a levél *terjesztetni* fog, akkor eljárt olykép, hogy két segédjét oda küldte Dimitrievicshez és lovagias elégtételt kért. Igen helyesen, igen tisztességesen járt el. Annál inkább küldhette el segédeit, mert hiszen, folyton zaklatták és izgatták, hogy oly levél birtokában vannak, *mely Tomicsnak képes a szégyenpírt arczába kergetni*. Tehát ő joggal érezhette magát sértve, annál inkább, mert a levelet ő ellene használták fel. És most mi történik? Nem rendelkezem elég szóbőséggel, hogy azt a választ, a melyet akkor Dimitrievics adott, és melyet akkor segédei adtak, kellően bírálhassam. Mert, hogy akkor ugyanaz a Dimitrievics képes volt arra, hogy kijelentse, hogy nem akarta Tomicsot sérteni, a ki ellen, pedig a levelet folyton felhasználta, és kívül szemben azt mondta, hogy ez az arczába szégyenpírt fog hajtani, hogy másrészt a segédek képesek voltak annak a kijelentésére, hogy őt és férjét nem tartják jogosítottnak arra, hogy a saját hitese felesége megbecstelenítéseért elégtételt kérjen, mondom ennek az eljárásnak a jellemzésére elég szóbőséggel nem bírok. Pedig így történt. Ebben a tekintetben, azt hiszem, a vád és védelem közt eltérés nincs. Ilyen kijelentés után mit csináljon a szerencsétlen? Azt mondta Tomics Jása a mult végtárgyalás alkalmával — ugy emlékszem — hogy az ő szerencsétlensége volt az, hogy segédei nem jártak el correctül. Nem igaz, helyte-

lenül mondotta. Ők mást nem tehettek, mit a társadalmi követelmények megkivánnak, hogy ők Dimitrievics meglepő kijelentése után becsületbiróságot provocáltak. Mert ha egyszer annak a kérdése merül fel, vajjon sértettnek érezte-e magát a provocáló vagy nem, akkor ennek az elbírálására többé az egyenes utasítással küldött segédek hivatva nincsenek; ezt csak becsületbiróság döntheti el. Akár az eset körülményeinél fogva, akár egyéni okok alapján áll be az eset, hogy azt mondja a kihívott, hogy nem ad elégtételt: akkor a segédek többé a kérdés elbírálására hivatva nincsenek. És mégis mi történt? Mikor a legsúlyosabban megsértették Tomics becsületét azzal, hogy nejenek ezen levelet producáltak és midőn ő elégtételt kért, akkor ugyanezen Dimitrievics, illetőleg segédei az ő nevében a *becsületbiróság megalakítását is megtagadták*. Ott folyt több órán át a tárgyalás Dimitrievics egyik segédjének a lakásán és a tárgyalás azzal az eredménnyel végződött, hogy a becsületbiróság alakítását megtagadták.

1889. decz. 31-én közölték a segédek ezt a szerencsétlenül elvégzett ügyet Tomicscsal; referáltak Tomicsnak, hogy ime provocáltuk és nem állt helyet: becsületbiróságot kértünk és nem állt helyet: a *magunk részéről befejeztük az ügyet*.

Már most, hogy kell ezen időpontot büntetőjogi szempontból elbíralni? Én azt mondom, jó, ez is elintézés; igaza van a közvád t. képviselőjének, ez is elintézés; ott van a társadalmi elégtétel, a társadalom majd elbíralja; hadd publicálja Tomics segédeinek nyilatkozatát, és tegye még hozzá a társaság lovagias szokásai szerint azt is, hogy „én már most alávaló gyáva embernek tekintem ellenfeletem.” Ott van a társadalom és ezzel az ügy be van végezve.

De engedelmet kérek, itt más baj volt. Mert bár a segédek bevégezték missiójukat, de a levelet nem adták vissza, azt nem semmisítették meg, hanem az *Dimitrievics birtokában maradt*. Én abban látom eme bünpernek legfontosabb részét, hogy miután a becsületbiróságot megtagadták, és erről egy jegyzőkönyvet vettek fel, azzal ámitották Tomics Jását, hogy most már ők az ügyet befejezettnek akarják tekinteni, sőt becsületszóval kikötik, hogy Tomics Jása ezt a nyilatkozatot se tegye közzé lapjában. Erre később rátérek. De ha őszinte volt az eljárásuk, ha ők igazán most már evvel bevégezni akarták hajszájukat, azt kérdem én, és arra méltóztassék a gyilkosság miatt vádat emelő kir. ügyész urnak nekem felelni, *hogy miért tartotta Dimitrievics továbbra is birtokában a levelet*; miért nem adta ki Tomics segédjeinek azzal, hogy ime én ezen időponttól fogva ezt felhasználni többé nem fogom! Elégtételt nem adok, mert nem akartam Tomicsot sérteni, becsületbiróságot nem akarok, mert magamat érzem hivatva, az ügyet elbíralni. Mindez igaz, de látod itt van a mi őszinte eljárásunk jele az, hogy ezen levelet többé felhasználni nem akarjuk, ime a levél, visszaadjuk. Ha akkor az illetők becsületesen gondoltak volna az ügyre vonatkozólag, vissza-

adták volna a levelet. És már most, tek. kir. tszék, menjünk csak tovább, a mint egymás után feltorlódnak az indulatok ama momentumai, melyek egész a tettig ragadják a vádlottat.

Vajjon nem ez képezte a tett főrugóját, hogy a levelet nem adták vissza?

Ime: decz. 31-én közlik Tomicscsal az elintézés módját és ugyanaznap már ő azon kezd töprengeni, hogy ez nem helyes elintézés. Ot abból az exaltációból nem hozták ki a segédek, mert nem hozták a levelet, mert hisz ő még mindig a decz. 28-iki „Branik“ hatása alatt állt. Csak egy dologgal lehetett volna kedélye hullámozását lecsillapítani, mint a tenger hullámain az olajjal, hogy elhozzák a levelet. És ekkor ő tépelődve, önmagából kikelve kedélynyugalmát elvesztve, látva hogy nem csak ily szégyenteljesen végződött reá nézve az ügy, nem csak hogy barátai meghidegültek iránta, hanem hogy ez a levél még ott van Dimitrievics birtokában, egyet gondol és látja, hogy reá nézve már most a békés megoldásnak lehetősége elveszett.

Decz. 31-én egyik barátjával megjelenik Jovanovics szerb költőnél, aki igyekszik őt megnyugtanni, igyekszik őt lecsillapítani és azt látjuk, hogy Tomics eldobja a megvásárolt kést. — Nem azért dobja el mert nem volt alkalmas eszköz az ölésre, hanem mert ekkor lemondott az ölési szándékról. A királyi ügyész ur nem is tudna e körülményről, ha ő maga nem vallotta volna be; a vallomást egészében kell elfogadni és nem szabad úgy magyarázni, — a mint a kir. ügyész ur teszi — hogy azért dobta el, mert alkalmatlan volt. Nagyon tisztelem az idevaló rendőrséget, de ha e körülményt a vádlott maga nem vallja be, alig jöttünk volna reá egykönnyen. Tehát eldobta a kést, mert lemondott ölési szándékáról.

Már most mit látunk?

Azt nem lehet mondani, hogy ezen kés eldobása az ő teljes lelkiyugalmát helyre állította, mert hát a dolog tisztán állott előtte; büszkeségében meg volt sértve, mert nem kapott elégtételt, férfias önérzete össze volt tépve, mert becsületbiróságba beleegyezni nem akartak és akkor azt látjuk, hogy decz. 31-én, midőn Jovánovics szerb költőtől elmentek, ki itt elmondta, hogy mennyire fel volt indulva, mennyire érthetetlen volt előtte Tomics magaviselete és aki oly érdekes és beható jellemzést adott Tomics lelkiállapotáról, azt látjuk hogy midőn ugyanaz nap délben a sörházban megjelenik, fényes nappal jó estét kíván és a körüllevők a legnagyobb meglepetéssel konstatálják Tomics zavart állapotát.

Tehát nem lehet azt mondani, hogy Jovánovics megnyugtatósa teljesen kiábrándította volna; nem lehet mondani, hogy Jovánovics költőnek fellépése talán teljesen lecsillapította volna az ő indulata hullámain.

Decz. 31. és jan. 1. közti éjjel — így mondja a vádlott — hánykolódott az ágyban, hallotta neje zokogását.

És méltóztatik tudni, miért sirt Tomicsné asszony?

Nem azért sirt, mert nem verekedett meg férje Dimitrie-vicscel. Mert az asszonyok — jól tudjuk — ha még oly magasztos szempontból őrködnek is férjeik becsülete felett, — a véres összetűzésnek nem barátjai, és nagyon naiv felfogás volna bárkitől azt hinni, hogy Tomicsné annyira hősnő, hogy azért sirt akkor éjjel, mert nem tartotta elegendőnek Tomics Jása részéről az elintézését. Hanem azért zokogott, mert tudta ő is, hogy a levél, mely őt férje előtt is lesujtja, még mindig ott van a veszedelmes ellenfelek birtokában, mert a kibékülés Tomics és Dimitrie-vics közt nem volt őszinte.

És mikor ezt vádolt tapasztalta és teljesen nélkülözött minden olyan jogi vagy társadalmi eszközt, melynek igénybevételével egyrészt megtorolja az ellene elkövetett merényletet, másrészt a levelet visszaszerezze, — mert hiszen egykönnyen törvényes intézkedést nem lehetett volna alkalmazni, akkor tek. kir. t.-szék azt látjuk, hogy *ő jan. 1-én* — miután még tanakodik magával és küzködik lelkével — *megveszi a második kést*. Pedig lelkében az egyensúly még nem vesztett el egészen; még mindig az ész uralja az indulatot, mert a vádolt ekkor még azt mondja: *mindent inkább szeretnék tenni, csak ölnöm ne kellene*.

El-elmereng, hogy mit tegyen, de bizony ő nem tudta megtalálni még akkor sem azt a fonalat, melynek segítségével ebből az állapotból kijusson.

De nem találta meg azóta semmiféle jó barátja.

Nem találta meg az a magas röptü szellemű költő sem, a ki itt kihallgattatott és aki maga nem tudott tanácsot adni a vádlottnak.

Nem találta meg a lelkésze sem, a ki a vallás minden tételében és a biblia minden lapján kutatott. De nem találta meg senki.

De nem találta meg a vád igen tisztelt képviselője sem, mert sem a mult végtárgyaláson, sem most nem mondta meg, hogy mit kellett volna tenni Tomics Jásának abban a helyzetben, melyben volt.

De ugyancsak jan. 1-én történt, hogy a vádolt alig hogy a második kést megvette, önmagával újabb tusát végigküzdvé, *ezt a kést is eldobta*.

Ez is saját beismerésén alapul. Bebizonyítva nincs, hogy ez igazán úgy történt, de minthogy ő ezt a beismerést teszi, ezt teljességében és az ő magyarázata szerint kell elfogadnunk.

Jan. 1-én megjelent a vádolt a Zasztava szerkesztőségében. Azt mondja, hogy minden ember a levélről beszélt. Ugyancsak aznap megjelenik Tomics tanuinak nyilatkozata a Zasztavában. Es ez igen érdekes momentum.

Jan. 1-én egy kést vesz és ugyanaznap megjelenik a Zasztavában az a protocolum.

Ez világos bizonyítéka annak, hogy a vádolt még mindig

azt remélte, hogy a segédei által kiállított jegyzőkönyv közzétételével teljes elégtételt nyerhet a szenvedett megbecsülésért.

Csak azután, miután keservesen kellett tapasztalnia, hogy az ő becsületbeli ügyének ez elintézés módja még legbensőbb barátjainak sem tetszik; éreznie kellett ezeknek irányában való elhidegülését, találkoznia kellett szemrehányó tekintetükkel, újra megvillant az agyában . . . a kés!

A fuldokló, az elmerüléssel küzdő nem kapaszkodik jobban a nyújtott mentőkötélbe, mint a hogy kapaszkodott a vádlott az ügy békés kiegyenlítésének eszméjébe.

Irtózat ragadta meg a felbukkanó bűn gondolatánál.

De érezni kezdé, mintha a kés markolatát egyenesen ellenfele nyomná a kezébe!

Eldobta a gyilkoló eszközt, és ime megint csak ott érezte markában.

Eldobta az első kést, eldobta a második kést is, de a harmadik kést ugyanazon nap, midőn észrevette, hogy a levelet kolportálják és mindenütt szóbeszéd tárgyát képezi, ismét csak megvette. Mikor ezt a harmadik kést megvette, még azt is megmondta az eladónak, hogy ő kicsoda, hogy ő Miletics veje, tehát még arra sem gondolt, hogy a tett felfödözetlen maradjon. (Handlérnek hívták a kereskedőt, a ki erről tanuságot is tett.)

Ezt a harmadik kést a vádlott téli kabátjának zsebébe tette s mikor a szerkesztőségbe megy, kabátját a késsel a zsebben felagatja a falra és ott hagyja.

Jan. 2-án és 3-án hallotta a vádlott hogy a levelet újra colportálják. Sztojkovicssal találkozik és ez a vádlottnak szemrehányást tett, és elmondta neki, hogy a boltokban a Tomicsné levelét mutogatják.

Jan. 4-én, midőn vádlott még mindig azon igyekezett, hogy leküzdje szenvedélyét és indulatát, mikor látjuk, hogy semmiféle szabatos tervet az ölésre nem készített, mikor azt látjuk tek. kir. t.-szék, hogy még csak a tett körülményeit sem fontolta meg; azon veszi észre magát, hogy Vuletics és Bozseszky az ő secundánsai, azon tanakodnak a szerkesztőségben, *hogy mit kell választani a Branik legújabb támadására?*

Ő szótlánul hallgat, fel és alá jár a szobában, nem tesz semmiféle megjegyzést. De szeget ütött a fejébe. Csodálatosnak tűnt fel előtte, hogy az ügy elintézése után újra jelent volna meg támadás a Branikban.

Tomics ekkor Gruics Tosa szedőgyereket elküldi a Braniknak január másodikán megjelent legutóbbi számáért. Az' elhozta neki. És Tomics tudatára kezd ébredni, hogy békéről többé szó sem lehet, hogy Dimitrievics a támadás és a rágalom fegyverét kezéből nem adja ki, hogy csak az erőszaknak fog engedni. Tomics sápadozva, önmagából kikelve olvassa a Branik utolsó támadó, vádoló cikkét.

Nem lehet a czéлом, hogy midőn a védelem tisztét teljesitem, hogy én ismételtén és ismételtén vádoljak.

A mint pontról-pontra indulok ezen szerencsétlen ügynél, mindannyiszor majdnem lehetetlen volna, hogy megkiméljem magamat is a hevesebb kitörésektől és erősebb kifejezésektől.

Ímé itt van előttem a Braniknak ezen legutolsó gyalázó száma.

Arról tud valamit a krónika, tudunk mi is róla, hogy el lehet intézni egy becsületbeli ügyet, anélkül hogy a felek a helyszínén kibékülnének. A kibékülés, a régi barátságnak újra való felvétele nem tartozik a lovagias elintézés szoros pontjai közé.

De én még sohasem hallottam azt, hogyha lovagias uton intézik el a felek az ügyet, hogy nyomban az ügy elintézése után a felek egyike a másikat ott a helyszínén inzultálja. Mert nincsen az a segéd, nincsen az a lovagiasan gondolkodó szekundans, aki nyomban ne ragadja meg az ott véresen hagyott kardot, és hogy ne döfje ama saját felének a testébe, a ki így cselekszik. Mert nincsen az a lovagiasan gondolkodó ember, aki ezt az eljárást ne tartsa legnemtelenebbnek, amely a lovagias ügyek elintézésénél csak lehetséges.

S mit tapasztalunk?

Dimitrievics — igaz — nem a kardélt választotta az ügy elintézésére, hanem választotta a sokkal nyugodalmasabb módot, a nyilatkozást és a hirlapi hasábot.

Jól van! — a hirlap utján is lehet lovagiasan elintézni valamely ügyet.

Meg is történt a társadalmi szabályok szerint és Tomics maga a részére kiállított protocollumot szárazon megjegyzés nélkül közzétette.

Nagy súlyt helyezett rá a kir. ügyész ur, hogy miért tette ezt a vádlott közzé?

Már engedelmet kérek, ha már sem elégtételt nem kap, ha már a becsületbiróságba sem egyeznek bele, és ha oly jegyzőkönyvről van szó, a melyet mind a két félnek az emberei aláírtak: akkor arra nézve ugyan garanciát vállalhatnak a segédek, hogy ők a magok részéről nem publikálják; de ha átadják a félnek és a fél azt tapasztalja, hogy hiszen a sértéseknek a continuitása épen nyilvánosan történt, épen hirlapokban történt, akkor azt rossz néven venni, ha Tomics Jása a protokollumot segédei beleegyezése nélkül közzéteszi, ezt rossz néven venni nem lehet.

Csak azt lehetett volna rossz néven venni, ha a protocollumot elferdítve tette volna közzé, vagy oly személyes megjegyzést fűzött volna hozzá, a mely változtatott az elintézésen.

Mit látunk? Ímé január 2-án már látjuk megint csiráját azon szerencsétlen eseménynek, a melyet én az imént jellemeztem, hogy t. i. a levél ott maradt Dimitrievicsnek a birtokában.

Ha a „Branik“ egyszerűen közzétette volna a protocollumot mint a hogy ezt Tomics tette vagy ha azt mondta volna; tilta-

kozom a közzététel ellen, én nem hatalmaztam fel erre senkit, — ám hagyján. De Dimitrievics nem ezt tette.

Sokkal súlyosabban sértette meg a Tomics házaspárt, mint eddig.

Eddig csak fenyegetett Dimitrievics, hogy a levél tartalmát közzéteszi, csak jelezték, hogy pikanteria van benne, de magából a levélből és annak tartalmából eddig egy szót sem közöltek. Eddig csak azt mondták ki, hogy a levél olyan, a mely Tomics Jásának a szégyenpirt az arczába kergetheti; de arról nem szóltak, hogy ezen levélnek a tartalma által érintve volna talán Tomics is a saját személyében.

Azonban január 2-án, tehát az elintézés utáni ötödik napon a „Branik“ azzal áll elő, hogy a levél még az ő *birtokukban van* és hogy azzal akármit tehetnek. És még többet is mond a Branik.

Mert itt már tek. kir. t.-szék — nemcsak Tomicsot a férjet, nemcsak Tomicsot, a pártvezért, hanem Tomicsot ez embert sértette meg. Az útczai koldusnak, ha azt mondják neki, a mit a Branik mond Tomicsnak, ebben a legsúlyosabb sértést kell hogy lássa.

Mert Tomicsot úgy állították oda, mint a ki férfiasságával, testével vásárolta meg a Zasztavát.

Ugy állították oda azt a pártja élén működő publicistát, hogy ő galád, becsstelen módon lett a Zasztava szerkesztőjévé.

Azt írja a Branik eme számában, hogy a legközömbösebb, a legkényesebb természetü dolgoktól függött, hogy a Zasztava két hónappal hamarabb vagy később lehessen a kikindai programm hive. És most jön a súlypont, hogy ezen levél bizonyítja: hogy a Zasztava akkortáiban minden ember — tehát a legutolsó, a legbecstelenebb ember — birtokába is juthatott volna, ha egyszer oda áll az illető és megajándékozta kezével Miletics Miletizát.

De ezt nem egy utolsó emberről, ezt Tomics Jásáról mondták, a közbecsülésben álló, fényes tehetségekkel rendelkező pártvezérről.

Ő róla mondja Dimitrievics, hogy a saját testének, vagy mint Zola szokta mondani, saját husának az árán lehetett csak Miletics Miletiza férje és a Zasztava tulajdonosa.

Én ebben a legsúlyosabb sértést látom nemcsak Tomics Jasára nézve, a kire ez vonatkozik, hanem akkor már hites feleségére nézve is, a ki úgy állították oda, mint egy utcza rima, ki csak azért, hogy férjhez mehessen, hogy házi tüzhelyet alapíthasson bárkinek is oda dobta volna magát.

Igaz, hogyha egyszerűen csak a büntető törvénykönyv „receptjét“ nézzük, akkor ez nem valami nagyon fontos körülmény a bünperre nézve, akkor nem is volnánk képesek az eseményt, mely az elbírálás tárgyát képezi, individualisálni, mert hiszen megint csak ott volnánk, a hol, a mint láttam az egyes tényezők e bünper során többször voltak, hogy sohasem Tomics Jasáról

volt szó, hanem mindig arról, hogy vajjon ez a levél így egymagában elégséges-e arra, hogy valakinek indulatát felkorbácsolja.

Nem lehet úgy általánosságban felállítani a tételt, az adott viszonyokhoz kell mérni és mindig az adott egyénhez.

Már pedig ha az adott viszonyokhoz és az adott egyénhez mérjük, akkor meg kell hogy gondoljuk, hogy ugyanannak az embernek, a ki január 4-én délelőtt ezt a gyalázatos cikket olvasta, visszautasítottak egy párbajt, hogy nem volt képes becsületbiróság utján sem magának elégtételt szerezni, és akkor nem lehetséges azt még csak feltenni sem, hogy van egy az ő helyzetében levő ember, becsületesen és lovagiasan gondolkodó ember, a ki az indulatnak ama legmagasabb fokára nem jut, mint Tomics Jása jutott, hogyha ilyent tesznek, követnek el vele.

De midőn azon lélektani hatással akarunk számolni, melyet a Dimitrievics legutolsó és Tomics által január 4-én olvasott hírlapi támadás Tomicsban előidézett, kell, hogy az előzményeket is figyelembe vegyük.

Dimitrievics — illetve a Braniknak ezen utolsó támadása csak egy láncszeme volt a meggyalázások, a sértések ama tervszerű hosszú sorának, melylyel a vádlottat a nyugodt gondolkodásra való képességétől, az akarat szabad elhatározására, a tetteinek mérlegelésére szükséges higgadtságtól fokozatosan megfosztották.

Midőn Tomics eme legutolsó támadásról tudomást nyert, lelkének egyensulya már meg volt ingatva, az indulatokat fékező és az érzelmek fölött uralkodó értelmi képessége már meg volt zavarva.

Nem az átlagos, normális ember mértékét szabad alkalmazni az utolsó meggyalázó cikk hatásának mérlegelésénél, hanem individualizálva az esetet a lelkében már teljesen meggyötört, indulataiban felkorbácsolt vádlott *lelki állapotát* kell a mérlegelés alapjául vennünk.

Eme lelki állapot egyrészt a tettet megelőző eseményekből logikai következtetések utján azon tanuk vallomásaiból is megállapítható, a kik közvetlen szemlélet alapján tettek hit alatt vallomásokat Tomics lelki állapotáról — egészen a január 4-én vagyis a tett napján keletkezett szándék és annak végrehajtása időpontjáig.

Chronologikus sorrendben csoportosítva idézem a fontosabb tanuvallomásokat, melyek hűen megvilágítják, hogy milyen abnormis volt Tomics Jása lelki állapota a tettet megelőzőleg már 7 napon át, nem is említve a fentebb már kifejtett amaz eseményeket, melyek azt bizonyítják, hogy bizony a szörnyű hajsza és üldözés folytán a vádlottnak emez — a legmagasabb indulat fokát feltételező lelki állapota hónapokon át rendszeresen előkészítetett.

1889. december 29-re vonatkozólag (róm. kath. naptár szerint): Stojkovics Száva vallja: e napon neki azt mondta Tomics:

„nem tudom mit akarnak ezen emberek, mint a farkasok, ugy támadnak meg.“

1889. évi december 30-ára vonatkozólag Popovics Boldizsár vallja: december 30-ikán tett séta alkalmával beszélt nekem Tomics azon kinokról, melyeket ő rég idő óta a levelek beküldése által szenvedett. Ő azt mondta nekem: „Ők mindig fenyegetnek engem, de én keresztül láttam tervükün; el akarnak feleségemtől és a „Zasztavá“-tól szakítani. Most ezen sértésért megtagadták tőlem az elégtételt, utolsó menedékem a becsületbiróság, azután tanács nélkül leszek. Én csak pártatlan egyéneket fogok oda küldeni.

Stankovits Zárie vallja: Midőn én erélyesen felhívtam Tomicsot, hogy feleljen, Tomics azt mondta: még te is kételkedel bennem?

Stojkovics Száva vallja: A kávéházban preferánczot játszottam Tomicscsal és midőn ez hallotta, hogy én Dimitrievicshez akarok menni a levél megtekintése végett, felugrott, a kártyákat az asztalra csapta és izgatottan fel- és alá futkosott a helyiségben.

1889. évi december hó 31-re vonatkozólag Jovanovics Jován a költő vallja: Beszélgetés alatt *Tomicson feltűnő nagyfoku izgatottság mutatkozott; szaggatott mondatokban beszélt: Tosa sör-csarnokába „jó estét“ köszöntéssel jött be, pedig dél volt; hallgatag és szófukar volt; észrevettem, hogy lelki életében (Seelenleben) valami történik, de érthetőnek találtam. Elválásunk alkalmával kezet nyújtott nekem és elegikus hangon mondá: a hol ily fegyverekkel harcolnak, ott minden megszűnik. Midőn Tomics elpanaszolta baját, én magam is kerestem részére expedienst, de nem találtam.*

Ugyanily értelemben vall Dr. Lukies Dömötör, kit Tomics 11 óra után ebédre hívott és 12 órakor *Tomics ezt már elfeledte és bucsura kezet nyújtott a tanúnak. A bucsuzásnál tanu kétszer is mondta neki, hogy valamit kell tennie, de Tomics nagyon izgatott volt és mereven nézett.*

1890. évi január 1-ére vonatkozólag Gyorgyevics Jóca vallja: Tomicscsal beszélt a levélügyről. Tomics rendkívül izgatottan hallgatta őt, *elsápadt és elkékiült* és mondá, ezek az emberek a végletekig viszik, nem tudom mit akarnak, hová céloznak.

Dr. Kraszojevits vallja: Ha a levélről beszéltünk, mindig ideges volt Tomics.

Vuletics vallja: (Tomics mondá neki: és te csakugyan hiszed, hogy én ilyen levelet irtam.) Tomics nagyon izgatott volt, valahányszor a levélről beszéltünk.

Dr. Bozedics vallja, ha beszéltek Tomicscsal a levélről, ingerült volt.

Dr. Mihajlovics: ugyanezt vallja.

Stojkovics Mladen vallja: Tomics azt mondta: „Ezek az emberek engem farkasok módjára támadnak meg“, mire tanu azt

viszonzá, „igy nem maradhat ez tovább.“ Vádlott erre *síró hangon* azt mondá: „tudom, de nem tudom mit-tegyek.“

1890. évi január hó 2-ára vonatkozólag Kosztics Tanaszia vallja: Tomics, — ki különben nagyon előzékeny volt, — ezen napon nagyon hideg és visszautasító volt s hallgatott.

E vallomást megerősíti Milics György tanító is.

Stankovics Zarie vallja: *egész magánkívül* láttam Tomicsot.

1890. évi január hó 3-ra vonatkozólag Plavsics András vallja: Tomicsot Stojkovics boltjában láttam, midőn az a sógorának Bécsbe küldendő czipőket lerendelte, „*Tomics nagyon sápadt volt és alsó ajkai reszkettek.*“

1890. évi január hó 4-re vonatkozólag Stratimirovics Amália vallja: „Reggel 8 órakor találkoztam Tomicscsal. „*Kezei jéghidegek voltak és reszketett, feje izzó volt mint a tűz, szemei el voltak fátyolozva, egyszóval egészen lázas volt Tomics.*“ Kérdeztem Tomicstól, mi baja? azt felelte, nagyon erős fejfájása van. Én tanácsoltam neki, feküdjék le, de ő azt felelte, a szerkesztőségbe kell mennie, ott dolga van.

Ugyanezen nap reggeli 8—10 óra közötti időtartamra vonatkozólag Stankovics Zarie vallja: Tomics a szerkesztőségben volt; *nagyon izgatott volt* és szemrehányást tett nekem, hogy én kerülöm és a többek közt mondá: ez is, amaz is ijedős, mogorva tekintettel fogad; a szobában Tomics fel és alá járkált, *zavart volt, szemei homályosak, egész lénye feldult és felháborodott, merev tekintettel maga elé tekintett.* Ha valaki szólni akart hozzá, Tomics uralkodni akart magán.

Ugyanezen nap 10 órájára vonatkozólag Popovics Boldizsár vallja: Beszéltem Tomicscsal; *egészen izgatott volt, ide és oda rohant, mogorva mint soha életében, úgy hogy nem is beszélhettem vele arról, a mit tulajdonképen tőle akartam.*

És mikor a vádlott ily állapotban volt és mikor az általam már említett események jan. 4-ét megelőzték, akkor hozta a szedőgyerek a Braniknak legujabban sértő számát.

A nagys. elnök ur igen bölcsen kérdezte, hogy vajjon ekkor a vádlott mit csinált a Branikkal? Mert hiszen annyian voltak a szerkesztőségben, hogy legalább egynek észre kellett volna vennie, ha az ujságot olvasta volna. Erre a kérdésre a kis fiu a ki pedig oly roppant sensatiót csinált az ő „katasztrófa“ szavával — különösen a kir. ügyész ur előtt — a ki oly távolnak tartotta ezen magas fogalmat egy szedőgyerek hivatásától mondom, ő erre a kérdésre — melyre nem készülhetett el — azt felelte, hogy az ujságot oda dobta az asztalra.

Tehát nincs kizárva annak a lehetősége, hogy igenis vádlott akkor olvasta az ujságot, mikor ismerősei már eltávoztak a szerkesztőségből.

És midőn ő ezt abban a már rendkívül feldult lelki állapotban elolvassa, a nélkül, hogy sejtelmé lett volna, a nélkül, hogy gyanítaná, hogy Dimitrievics az nap nejjével elutazik, kilép az

utczára; úgy tett, mint minden ember, mikor nagy szenvedélyek és szenvedések dultak keblében, hogy ahhoz a szerhez folya-
modik, mely csillapítólag hat reá, az opiumevő az opiumhoz, a
morphinista a morphiiumhoz, a dohányos különösen a szenvedélyes
dohányos, a milyennek az orvosi vélemény Tomicsot is jellemezte
— a dohányhoz.

Tomics is tehát átmegy a szomszédba és szivart vesz, hogy
arra rágyujtson. Ehhez a cselekedetéhez nem kellett higgadság
és megfontolás, mert a lépéseket, az utakat, melyeket az ember
mindennap megtesz, azokat az agy már mechanice is elvégzi,
ehhez tehát sem valami nagy elhatározás sem valami nagy ké-
szülődés vagy nyugodtság nem kellett. Vádlott átment Arnolye-
vicshez, ki itt világosan elmondta, hogy a vádlott majdnem na-
ponkint volt nála, de ugyanekkor *ott hagyta a szerkesztőségben a téli
kabátját, melyben a kés volt.*

Azt mondja Arnolyevics: Én külön álltam az íróasztalomnál
és feltűnt nekem Tomics magaviselete; az a Tomics, ki beszédes
ember volt, ki engem mindig udvariasan köszöntött, most nem
köszönt, nem beszélt; arczáról láttam, hogy teljesen ki van kelve
magából, az indulatok ugyszólván teljesen fogva tartották a lelkét.
A szivarok vétele után Tomics kilép a szivaros boltból és akkor
látja, *hogy Dimitrievics távozik a városból.*

Én mellőzöm azt, hogy újra fesse, újra jellemezzem az
indulatnak azt a fokát, melyet képes volt ez a látvány vádlott-
ban előidézni.

Maga a tek. kir. tszék böles belátásánál és birói tiszténél
fogva van hivatva, hogy ezen indulatok forrását és nagyságát
megmérje; elég ha azt mondom, hogy magában az a körülmény,
hogy vádlott Dimitrievics *feleségével* látta tovarobogni, azt a
Dimitrievics, kinek a levél még birtokában volt, azzal a lény-
nyel, mely Tomicsnak az ő saját hitvesét állította azonnal lelki
szemei elé — a csuffal, a gyalázattal, melyet reá Dimitrievics szórt,
elébe varázsolta saját nejét mely lény és vádlott közé ép Dimit-
rievics dobta oda a vizsály szikráját.

És ekkor átczikázza az agyát nemcsak az a sok keserűség,
a mit neki ez az ember már okozott, hanem a mit a jövőben is
még okozhat. Okvetlen ezt tervezi Dimitrievics. Azért nem adta
még vissza a levelet. És azért fenyegetődzik újra, meg újra —
talán örökké — azzal az írással. Talán most is ott van a zsebé-
ben. Viszi magával a nagy világba, hadd lássa az egész világ a
szegény Tomics szegyenét és hadd osztozkodják a megvetésben.
És az a szerencsétlen asszony, a ki most neki szerető hitvese, ra-
gaszkodó párja, hü részese az ő bánatának és örömének — talán
most is ép úgy zokog otthon, eddig békességes fészkükben, mint
a hogy zokogott ama rémes éjszakán, a mikor minden könnycsepp
egy furakodott bele a Tomics szívébe, mint mindannyi szuró tövis.
Es mindez a sok bánat, ez a megalázás még fokozódni fog. Med-
dig? Nekem jogom van a becsültre. Miért tiporja ezt ez az ember?

Társadalom, törvény, jogelvek, bölcséleti tételek: mit nyújthatnátok még nekem, hogy *ember* maradhassak, ha ő még tovább is üldöz? Mindent megpróbáltam és az *istenítéletet* is segítségül hivatam, hogy gyilkossá ne legyek. Vér ne tapadjon kezemhez, mert mindig becsületes voltam. Es semmit sem akart abból a mi megmenthet, de mindent akart ádáz módon, a mi lesujt és elpusztít. És mikor újra kezd, futásnak indul, hogy meg ne közelíthessem. Párbaj és becsületbiróság, békés megoldása a vizsálynak . . hatályosnak vele szemben nem bizonyodtak.

Jan. 2-án közzétesz egy újabb nyilatkozatot, olvastam, én most már nem is provokálhatom, a levél oda van, újra terjesztheti, sőt ki fogja biztosan nyomtatni.

E gondolatok tartják fogva Tomicsot. És ekkor az az ember, ki különben is, mint láttuk, már akkor férfias önérzetében, politikai vezérférfitői állásában, az ő emberi becsületében meg volt ingatva, meg volt törve, hogy akkor eszét veszítve, berohan a szerkesztőségbe, magára veszi a kabátját, melyből időközben bárki kivehette volna a „gyilkosságra“ szánt kést, elmegy a legközelebbi bérkocsi állomásra a megszokott uton, az ő megszokott emberéhez (tehát nem fogadott fel valami külön kocsit erre a célra úgy hogy még az agynak ugyszólván mechanikai functiója is előállíthatta volna ezt az eredményt) a kocsiba veti magát és kihajtat az állomáshoz.

Nem látunk semmiféle tervszerűséget és kiszámítást, sőt még az az érdekes, hogy a kocsis vallomásában azt mondja, hogy nem is serkentette, hogy erősen hajtson. Közönséges „trappban“ ment az az ember a teljes bizonytalanság felé, kiről azt mondja a kir. ügyész ur, hogy gyilkosságot követett el, tehát előre megfontolt tervvel dolgozott. Egy egyszerű egylovasban trappban hajtattott, a nélkül, hogy biztosította volna magának az eredményt, hogy biztos lett volna, hogy eléri azt a másikat, hogy az a, másik nem fog-e addig elutazni, hogy ő neki módjában lesz-e szándékát végrehajtani.

Hiszen nem ilyen esetről, de ha csak némileg sürgősnek látja is az ember a dolgát, nem szeret közönséges trappba menni, hanem folytonosan unszolja a kocsist, hogy jobban hajtson. A büntetőtörvénykönyv, a törvényhozási anyag, a tudomány, a gyakorlat ezt kívánja a gyilkosság megállapítása előfeltételeként, hogy tervszerű megátalkodottsággal érlelődött legyen meg a szándék a vádlottban és mi azt látjuk, hogy ő beleül egy közönséges egylovas kocsiba, a nélkül hogy a kocsisnak még csak azt is mondaná, hogy gyorsan hajtson és megelégszik a kocsis egyszerű mondásával, hogy „kierünk még tekintetes uram“, annak a kocsisnak mondásával, a ki maga is bevallotta, itt a tárgyalás során, hogy egyáltalán ma sincs órája és sohasem is volt; — ezzel elejét kívánom venni a kir. ügyész ur azon érvelésének, hogy a kocsis megnyugtathatta volna, hogy úgy is kiérnek a vasúthoz.

Tehát mikor azt látjuk t. kir. t.-szék, hogy annak, hogy a szándék tervszerű megátalkodottsággal megérlelődött volna a vád-

lottban, *nyoma sincs* és midőn később azt vesszük észre, hogy ugyancsak a vádlott ezen kocsiában kimegy az állomáshoz, végigrohan a Perronon, nem biztos arról, hogy lépésről-lépésre el nem fogják; nem biztos arról, hogy nem oly társaságban találja-e Dimitrievicsét, a mely meghiusítja tettét, tehát hogy semmi tervszerűség, semmi kiszámítás, semmi előre meggondolás, semmi előkészület az eredménynek biztosítására nincs és mikor azt látjuk, hogy ő, anélkül hogy a menekülésre gondoljon hogy saját személyéről vagy jövőjéről gondoskodnék, leszurja Dimitrievicsét és a mint Davidovacz és a többi jelenlévő tanúk mondják, hogy az indulat oly magas fokán volt, hogy mikor oda jött „*ist er mit stieren Blicken umhergegangen*,” mit stieren Blicken, azzal a pillanattal, melylyel az örület szokás feltűntetni, mondom mikor azt látjuk, hogy ő leszurja Dimitrievicsét és aztán — a mint ugyancsak a rendőr vallja — behajtja a kést és átadja e szavakkal „*ime itt vagyok, átszolgáltatom magam*,” erre azt mondani, hogy gyilkolt, gyilkosságot követett el, sőt azt mondani, hogy anyagi okokból követte el a gyilkosságot, bocsánatot kérek, ezt mondani és kriminalistikai indokokkal támogatni nem lehet.

Mert értem én, ha valaki elkövet valamit, hogy a czélt aztán elérje, de a jelen esetben azt mondani, hogy vádlottnak szálla volt a Branik a szemében és azért ölte meg, hogy aztán ő jőjjön a javadalmakhoz, aztán pedig azt látjuk, hogy a vádlott egyenesen átszolgáltatja magát, sőt oly vallomást tesz önmaga ellen, mely, ha a bíróság nem volna a kellő bölcseséggel felruházva, egyenesen az akasztófára vinné, és — habár be fogom bizonyítani, hogy ez az egész beismerés ténye azt bizonyítja, hogy akkor nem volt teljes eszénél, — azt mondani erre, hogy ez praemeditált emberölés: bocsánatot kérek, ezt az én felfogásom szerint sem a törvény, sem a törvényhozási anyag, sem a judikatura, sem a gyilkosság és emberölés elveinek ismerete nem engedheti meg.

Hogy a vádlott cselekményében az ő jó barátjainak is nagy része van, azt sajnálattal kell itt a védelemnek konstatálni.

Hisz a lelki állapot vizsgálásánál teljesen közömbös az, hogy vajjon igazán úgy történt-e minden, ahogy a vádlottnak vissza mondták és a hogy reflexiókat keltett lelkében vagy nem.

A gyilkosság és az ezzel karöltve járó lélektani momentum megállapítására nézve teljesen közömbös, hogy igazat mondtak-e jó barátai vagy nem és ép ezért nem vonakodom teljes satisfactiót adni védbeszédemben mindazoknak, Dimitrievics mindazon tisztelőinek és barátainak, kik itt egyenesen tagadásba vették, mintha a levelet mutogatták volna, mintha ők a levélről beszéltek volna, mintha ők azt mondták volna, hogy „*kidobjuk a nyeregből Tomics Jását, ha vérbe kerül is*.” Én elhiszem nekik, hogy egy szó sem igaz, nincs is közöm hozzá, nem is törődöm vele, mert *Tomics Jasára nézve nem az a döntő, hogy Gosztoics igazán mondta-e ezt, hanem hogy barátai így mondták-e neki vissza?*

Mint hogy pedig ezek hit alatt beismerték, hogy ők elhide-

gültek tőle, hogy olyanokat mondtak neki vissza, melyek az ő lelki állapotát felkorbácsolhatták: ez a tény magában véve a psychologusnak elég, hogy megállapítsa, vajjon gyilkosság forog-e fenn, vagy nem.

De hiszen Popovics Bodizsár, Damjanovics Péter, Dr. Kraszolyevics György, Jovanovics István, Milics György, Rogulics Mita és a többiek sohasem tettek egyebet tekintetes kir. törvényszék, mint folyton lázították a vádlottat, folyton felkorbácsolták érzelmeit, folyton fokozták ingerültségét, nem úgy mint jó barátokhoz illik, hogy lecsillapították volna, hanem egy nap, egy perc sem mult el, hogy ilyen vagy amolyan hirrel nem jöttek volna hozzá. Annyira mentek jóbaráti szolgálataikban, hogy pártvezérségét is kétségbe vonták s már becsületét is majdnem megvetés tárgyává tették.

A tek. kir. törvényszék kegyes volt vizsgálat tárgyává tenni azt is, hogy a levelet valósággal terjesztették-e vagy nem! Ez teljesen közömbös a jelen ügy elbírálására nézve. Az a kérdés, mondtak-e mindennap oly pletykát, a melyből azt hihette a vádlott, hogy Dimitrievics tényleg meg fogja valósítani az ő fenyegetését és a levelet talán ki fogja nyomatni, talán köröztetni fogja másolatokban. Az a kérdés, hogy ez igaz-e vagy nem.

Hogy a bírónak, mint az emberi lélek leghivatottabb buváranak el kell-e fogadni, hogy a vádlott lelki működése meg volt zavarodva, erre nézve hivatkozom Dr. Bozsészky, Gyorgyevics Jován, Dr. Vuletics, Rogulics Mita, Joannovics Milán, Jovanovics a költő, özv. Baltáné és Gyorgyevics Antal vallomásaira. Mindezek oly vallomást tettek, melyekből összevéve az adatokat, azt látjuk, hogy a vádlottnak tényleg egy perczig sem volt nyugodt lelke. Mert a mit az ellenpárt emberei elkövettek, azt pártfelei vele folyton közölték, lelkét feldúlták, folyton ingerelték, folyton felizgatták.

Látjuk ezt abból tek. kir. törvényszék, hogy Tomicsnak többször kellett azt válaszul adni, hogy „nem félek.“ Sztankovics Zárjának, Mihajlovics Milánnak, Vuletics Zsivának, Popovics Bodizsár, Dr. Mihajlovics Mihálynak ott van a vallomása, ezeknek azt mondá, „nem felelek a Branik támadásaira.“ És a vádlott annyira tartózkodó volt, annyira birta egy ideig uralni saját szenvedélyeit, hogy az ő saját barátai is már-már kezdtek elhidegülni. Így p. o. Damjanovics Péterről, Sztankovics Zárjáról, Dr. Mihajlovichról azt kellett hinni — mert mindig az a kérdés, hogy adtak-e viselkedésökkel okot arra, hogy vádlott hihesse, és vádlott joggal hihette már elmaradásuk folytán is, — hogy elhidegültek iránta.

És midőn azután már a becsületbiróság elutasításával és a nyilatkozatok közzétételével el lett volna intézve a becsületbeli ügy azt látjuk, hogy Popovics Bodizsár azt mondja neki „Das ist zu wenig!“ Gyorgyevics Jócza január 1-én így szól hozzá: „Das ist Alles? Das ist keine Satisfaction“ Joannovics költő azt

mondja vallomásában: „Ich fragte Tomics *vorwurfsvoll* was denn mit dem Briefe sei?“ Tehát Joannovics beszélt így vele, ki nem is avatkozott bele a párt dolgokba, ki felette áll mindazoknak, kiket a tárgyalás során kihallgattak, s ki Tomics Jása előtt is mint költő és magas műveltségénél és socialis állásánál fogva elég nagy tekintélyvel birt arra, hogy nyomatékkal szemrehányást tehessen neki, hogy nem kapott satisfactiót.

Ezután jött Lukics, a kinek Belgrádból írja egy barátja, hogy mi van a satisfactióval, és a ki ezt Tomicsnak azonnal visszamondja. Ha folt van becsületén, úgy mondják, nem lehet pártfőnök. Stojkovics azt mondja, hogy nem volt helyes, hogy nem felelt.

No már tek. kir. törvényszék, mikor oly megzavarodottak a körülmények, mikor a lelki indulatokba belevegyül a férjnek a keserve, a pártvezérnek a fájdalma, belevegyül a becsületes embernek ingerült volta, és hogyha az indulatoknak ily rohamában az indulatok és szenvedélyek ily magas fokán léte alatt valaki azt elköveti, a mit vádlott tett, akkor ezt praemeditált emberölésnek nevezni tek. kir. törvényszék, nem lehet!

Igaz, hogy a „praemeditatio“ közelebbi meghatározása nincs benn a törvényben, de már ma is egészen oly tisztázott fogalom nálunk, hogy alig férhet kétség hozzá.

A kir. Curia fontos esetekben foglalkozott e fogalom ismérveivel, az ennek kapcsán keletkezett commentárok is annyira megvilágítják alkatelemeit, s a tudomány már annyit foglalkozott vele, hogy szerintem kétség e körül nem lehet.

„Időből alkotja, midőn azt mondja, hogy prae, és megfontolásból, midőn a meditatio is felhozza.“ Az indokok azt mondják, hogy az egyedül biztos ismérv az *eset körülményeiben és viszonyában rejlik*. Ha csak azt mutatják, hogy a gondolat megfogalmazása és a tett megkezdése közt annyi idő eltelt, a mennyi szükséges arra, hogy tekintettel a concret viszonyokra az ész visszanyeri hatalmát, az esetben, a mi az időt illeti, az előzetesség fogalmának meg van feelve.

Tehát ha annyi idő van, hogy az ész a hatalmat visszanyerje, számít, a mint látjuk, a praemeditatio fogalma is oly állapotokkal, milyeneket a vádlottnál találunk, t. i. hogy esetleg meg lehet, hogy a megfontolás előfordul egyik vagy másik stadiumában, előfordul a megfontolás az elhatározásnál, de nem fordul elő a végrehajtásnál, vagy előfordul a végrehajtásnál, de nem fordul elő az elhatározásnál: ekkor a praemeditatio természetesen nem létesül, mert a törvény azt mondja a tette való vonatkozással: „aki embert előre megfontolt szándékkal megöl.“ tehát a szándék és a megfontolás, a praemeditatio úgy az elhatározásra, mint a véghezvitelre együttesen vonatkozik. Ugyancsak az indokok mondják, hogy a *meditatio*, mely nem csupán a gondolat, nem csupán az akarat működésének az eredménye, hanem érv-

vel átfontolt, kiszámított elhatározást fejez ki, állapítja meg e fogalmat.

A meditációnak lényegében fekszik a számítás még pedig legtöbbször két irányban a terv kivételére s a büntetés kikerülésére vonatkozólag.

Ott, a hol oly emberölést látunk mint itt, a hol a terv kivételére nézve semmiféle intézkedés nem történt, a hol ugyan azt tapasztaljuk, hogy az előkészületi cselekmény bekövetkezett, mert a tettes a késeket megvette, de sem az első kés, sem a második kés megvétele körül nem látunk causalis nexust a kések megvétele és az ölés véghezvitele közt, — mert hiszen lemondva szándékáról eldobta a késeket; a hol a harmadik kést ugyan megvette és kabátjába tette, de szándékáról ismét lemondva, e harmadik kés vételének időpontja és a tett közt szintén hiányzik a causalis nexus, t. i. a január 1-sejei vétel közt és a tettnek 3 nappal később való elkövetése közt — mert három napig hever a kés egy ember kabátjában, ki előzőleg már két kést eldobott; midőn tehát azt látjuk, hogy a kir. ügyész ur semmiféle bizonyítékot nem tudott szolgáltatni arra nézve, hogy vádlott tudakozódott volna, hogy elutazik Dimitrievics, hogy megleste volna, hogy számított volna erre; midőn azt látjuk, hogy nemcsak a büntetés kikerülésére nézve nem tett semmit, hanem egyenesen átszolgáltatta magát a büntető jogszolgáltatásnak: akkor tek. kir. törvényszék azt mondani, hogy itt praemeditatio forog fenn, csak tévedés lehet.

A számításban rejlik a praemeditatio lényege, valamint a higgadtságban, a nyugalommal való elhatározásban és véghezvitelben.

A kir. curia 1881. évi 138. sz. a. hozott határozatában, mely a büntetőjogtár II. kötetében a 199 lapon fordul elő, ezt mondja: „Hosszu idő és tervszerűség — tehát ha még ez előfordulna is — egymagában még nem állapítja meg a praemeditatio fogalmát, mert nincsen kizárva, hogy a tettes szakadatlan, sőt fokozódó lelki izgalomban van, melyet a sértett önérzet tart ébren. Ha az észszerű átgondolásra szükséges lelki nyugalom a tettesben hiányzik, akkor az előre elhatározott szándék daczára megfontolás nem létesülhet.“

Ezt nem én irtam a Tomics-ügy számára pedig tökéletesen ráillik ez ügyre.

Azután hivatkozom a Jogtudományi Közlöny egyik utóbbi számában megjelent határozatra, melynek a határozatot jelző vas-tag betűs része így szól: — leszek bátor később ezt a számot bemutatni — (olvassa) Jogtudományi Közlöny 1890. évi 37. száma. „A praemeditációhoz az elhatározásnak állhatatossága szükséges, ha a tettes ingadozott elhatározásában, akkor bár időről-időre előkészületi cselekményeket hajtott végre, praemeditatio nem forog fenn.“

Át fogom adni tek. kir. törvényszék ezt a számot, kegyes figyelmébe ajánlom, méltóztassék elolvasni. A benne tárgyalt eset tökéletesen azonos a Tomics esettel. Egy anyós megöli saját vejét; előre beszerzi, és pedig a tettnél sokkal hamarabb az esz-

közöket, míg nem végre a fokozatosan felidézett elkeseredés megérleli benne a szándékot és azt végre is hajtja.

Ugyancsak a királyi Curia a Büntetőjogtára II. kötetének 260 lapján foglalt egyik határozatában ezt mondja; „A megfontolás a véghezvitelre irányzott akarat megfogamzása és annak véghezvitele közt nemcsak bizonyos időnek lefolyását, hanem *ez idő alatt megfontolásra képesített nyugodt lelki állapotoknak létezését feltételezi.*“

Itt van ugyancsak egy teljesen analog eset, mely azt mondja, hogy *hosszu sanyargatás nem állapítja meg a gyilkosságot*, mert hiszen a vádlott nem rendelkezik teljesen praemeditációra képes észszel. A büntetőjogtár 11. kötetének 379. lapján egyik kuriai határozat azt mondja, hogy „a vádlott nem ítéltetik el gyilkosság miatt, mert a rendkívüli elkeseredés a szándék nyugodt megfontolásának lehetőségét kizárja.“

Van még egy jegyzetem Holtzendorfnak egy nyilatkozatáról. Holtzendorf u. i. azt mondja, hogy a praemeditatiót a vádnak kell bizonyítani. Holtzendorf a bünper természetével ellentétesnek tartja azt az eljárást, — a mire itt a védelem is vállalkozott — bizonyítani, hogy *a vádlott indulatos volt.* E felfogásnak fontos büntetőjogi alapja van. Nem processualis, hanem büntetőjogi materiális alapja, mert hiszen ahhoz, hogy ne legyen praemeditált ölés, nem szükséges affectus, mert hiszen mint méltóztatnak tudni, az affectussal elkövettemberölés, és a praemeditált emberölés — a gyilkosság közt van még egy „normális“ emberölés a melynél a jelek, a kriteriumok negative határozatnak meg. Pl. a szándékos emberölés fenforgását — szemben a gyilkosság vádjával — a védelem nem bizonyíthatja; ha a vád nem tudja bizonyítani a praemeditatiót akkor első sorban előáll az, hogy a 279. §-nak esete forog fön mindaddig, míg a védelem nem tudja bebizonyítani, hogy affectus is volt. Tehát a gyilkosság vádjával szemben a védelemnek azt, hogy nem volt praemeditáció bizonyítani nem kell, neki ez nem kötelessége, csak a mennyiben az indulatossággal elkövetett emberölés minősítését akarja a védelem a maga számára kérni, csak abban az esetben kell ő neki bizonyítani.

Ezt is csak azért hozom fel, hogy bebizonyítsam, hogy a királyi ügyész urnak mégis jobban kellett volna talán az ügyet mérlegelni, arra nézve, hogy a gyilkosságot és a legsúlyosabb büntetést indítványozhassa.

Midőn tehát most már a védelem végére érek, az a kérdés merül fel, tek. kir. törvényszék, hogy a büntetőtörvénykönyvnek melyik szakasza volna tárgyilag alkalmazandó, mert a subjectiv momentumokra most még nem reflectálok.

Erre végre bátor vagyok idézni a büntetőtörvény 281. §-át. S ezt két okból idézem. Nemcsak azért, hogy tárgyilag állapítsam meg a büntetést, hanem hogy subjectiv irányban is fontos következtetéseket vonjak le.

A 281. §. első bekezdése ezt mondja: „Ha a szándék a tet-

tesnek erős felindulásában keletkezett és rögtön végre is hajtatott“ . . . az emberölés tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.“ A második bekezdés így szól: Ha pedig az erős felindulást az okozta, hogy a megölt személy, a tettet vagy hozzátartozóit súlyosan bántalmazta, vagy megsértette és az emberölés ezen felindulásban rögtön végre is hajtatott: a büntetés öt évig terjedhető börtön leend.“ A második bekezdésben tehát nemcsak az foglaltatik, hogy „rögtön“, hanem „ezen felindulásban“ végre is hajtatott.

És judikaturánkból be fogom bizonyítani, hogy a felindulás nem idő szerint számíttatik, vagy lépések és méterek szerint, hanem a felindulás tartama szerint. Mert az első bekezdésben azt követeli a törvény, hogy a szándék keletkezett, és rögtön végre is hajtatott legyen, a második bekezdésben ellenben, a hol már u. n. excusable esetet állapít meg, már azt mondja: „és az emberölés e felindulásban végre is hajtatott.“

Itt már világosan áll az, hogy a felindulásnak a tartama a döntő. Én tehát arra kérem a tek. kir. törvényszéket, hogy tárgyilag az esetet a 281. §. 2. bekezdése szerint méltóztassék, minősíteni. Ez előterjesztésem támogatására még a következőket bártorkodom előadni:

A védelem már kifejtette és nem akar ismétlésekbe bocsátkozni, hogy itt csak egyetlen motívuma lehet a tettek, a mely bebizonyított, és ez az, hogy Dimitrievics olyat követett el, ami a vádlottat méltán a legnagyobb felindulásba hozhatta.

Be van bizonyítva, hogy a vádlott azt a számot, a melyben az utolsó sértés volt, január 4-én olvasta, és be van bizonyítva az is, hogy akkor pillantotta meg azt az embert, a kit boldogsága és becsülete megrontójának tartott; ugyanakkor keltetett benne az abbeli félelem is, hogy a levelet kinyomatják és ugyanakkor előkészületre következtetést nem engedő módon száll kocsiba 6 vagy a maximumot veszem, a mely a tanuknál és szakértőknél 7 percz volt, — (mert voltak olyanok is, kik 5—6 perczet mondtak) — 7 percz alatt kiment a vasúthoz. Ott rögtön végrehajtotta tettetét. Nem hiszem, hogy abban eltérés volna, hogy a vádlott súlyosan volt megsértve, csak abban lehet eltérés, hogy ő rögtön hajtotta-e végre a tettet vagy nem.

Lehet-e azt rögtöni végrehajtásnak mondani, hogyha ő még bizonyos időközött engedett magának, míg odaért a tett színhegyére? E tekintetben judikaturánkra hivatkozom, hol világosan meg van mondva, hogy nem az a döntő, vajjon az idő szerint számítva, hány percz vagy óra múlva következett be a tett, hanem a döntő az, hogy az indulat uralkodott-e még akkor a vádlotton vagy sem.

A büntetőtörvény 281. §-ának 2. bekezdésére alapított védelem tulajdonkép csak akademikus. Miért? Azért, mert hiszen ugyanazon minősítő körülmények, melyek ott tekintetbe jönnek a 279. §-nál joggal vehetők igénybe a védelem részéről, mint oly

tulnyomó enyhítő körülmények, a melyek a 92. §. alkalmazását állapítják meg. Miért? Azért mert ez az egyetlen ölési eset, a hol *motivummal* találkozunk a törvényben a tettek végrehajtására nézve, az egyetlen pont, hol a törvény egyenesen kiegészíti a jogos védelem határát, a mint azt előbb már kifejtettem, és indokoltnak találja a vádlottnak oly nagy fokú felindulását, a mely őt arra készíti, hogy támadóját vagy megsértőjét vagy hozzátartozójának megsértőjét megölje.

De ha már most különbség van is a felfogás tekintetében köztünk arra nézve, hogy rögtön végrehajtotta-e a vádlott a szándékát vagy sem, — én azt állítom, hogy *rögtön*, a *judicatura* is azt bizonyítja, hogy rögtön, — akkor engedelmet kérek: ha egy törvényhozás annyira megy, hogy egyenesen minden normalis emberre, — tehát olyanra is, a ki nem ment keresztül oly sanyargatásokon, mint Tomics Jása — felállít egy normát és azt mondja, hogy a védelem nem is tartozik állítani és bizonyítani az indulatot, ha bebizonyítja, hogy a megölt ember súlyosan megsértette őt vagy hozzátartozóját, akkor a törvény előtt e felindulás vélelmeztetik — ilyenkor minden ember kell, hogy felindulva legyen a lélektan egyszerű szabályai szerint — mondom ha a közt igazán különbség van is, hogy „rögtön“ hajtotta-e végre a vádlott a szándékot vagy nem, a felett nincs kétség, hogy Tomicsot és hozzátartozóját Dimitrievics megsértette és pedig súlyosan megsértette.

Hogyan lehet tehát visszamenni a 281. §. 2. bekezdésétől, a mely a legmagasabb indulatot sanctionálja, a 278. §-ig, a praemeditatióig?

Mert ha egyszer a törvény álláspontjára és intentiójára helyezkedve elfogadjuk azt, hogy a törvény számításba veszi az emberi természetet, a felindulásnak tapasztalat szerint nagyobb intensitását, ha azt jogtalanul okozott sérelem idézi elő. (L. Löw Anyaggyűjt. II. 487. l.) akkor minden oly esetben, a hol a tettet a megölt részéről súlyos támadás és sértés előzte meg, még akkor sem szabad azonnal a nyugodt megfontolás és higgadtság lelki állapotát és ezzel a praemeditációt föltételeznünk, ha a megölt részéről történt sértés illetve a szándék és az ölés *nem is követik rohamosan egymást.*

Mert ha egyszer a btk. valóságos törvényes vélelmet állapít meg a legmagasabb felindulás fenforgására, akkor ezzel szemben — még ha nem volna is alkalmazható a 281. §. 2. bekezdése az egészen távol eső gyakosság minősítése csak akkor volna megállapítható.

1. ha a btk. praesumptiójával szemben a vád a legkétségtelegebb módon beigazolta, hogy az okozott jogtalan sértés és az ölés között causalis nexus nincsen vagy folyamata megszakadt.

2. ha a vádlottat a rendes emberi természetből kivetkőzött, érzellemel, szívvvel, a sértés megtorlására fogékonysággal nem bíró, minden becsületérzést nélkülöző és így a legsúlyosabb meg-

becstelenítéssel szemben is abnormis hidegvérúséget vagy érzéketlen elvetemültséget megóvni képes egyénként állíthatja oda a vád és mindazt kellő bizonyítékokkal támogathatja.

Ha igaz a büntetőjogtudósok ama felfogása (L. Holzendorff kézi könyvét), hogy a praemeditációt mint pozitív állapotot mindenkor a vádnak kell igazolni, ez soha sem tehető fel egyszerűen és ha elfogadhatók a nagymélt. kir. Curiának ugyane felfogást támogató számos határozatai: mennyivel inkább áll ez ott, a hol egy a *praemeditációval épen ellenkező lelkiállapot fenfor-gását föltételező törvényes vélelemmel állunk szemben?*

És most azt kérdem, vajjon a jelen bűnpörben akár az 1. akár a 2. pont alatt említett mozzanatok és állapotok csak egyike igazolatott-e vádlottal szemben?

Igenis igazolatott: *de az ellenkező.*

Tomics Jása cselekedetében nem a *gyilkosság* hanem a 281. §. 2. bekezdése szerinti emberölés ismérvei forognak fenn objektíve.

Mert a 281. §. bekezdése alkalmazásánál és a „rögtön“ szó fogalommeghatározásánál nem az idő, hanem a *vádlott lelkiállapota* és a megölt által okozott *felindulás tartama* dönt. E felfogás helyességét bizonyítja, hogy a btk: indokolása midőn a btk. 281. §-át tárgyalja, a 11. pontban (L. Löw. Anyaggyűjt. II. 487 l.) így vezeti be a fejtegetést: „A nagyfoku ingerültségben megfogamzott és ezen állapot megszakítlan tartama alatt végre is hajtott szándékos emberölésre . . stb.“ Egy szóval sem hangsúlyozza az időt a „rögtön“ kifejezés kommentálásánál hanem arra fektet súlyt, hogy az ölés a felindulás megszakítlan tartama alatt *bárméddig tart is ez)* hajtassék végre.

De ha a törvény szövegét figyelemmel olvassuk, ott is azt látjuk, hogy míg a 281. §. 1. bekezdésnél a tett végrehajtásának állapota csak így formuláztatik „és rögtön végre is hajtattott“ — addig a 2. bekezdés szerinti motivált emberölésnél ez foglaltatik „és az emberölés **ezen felindulásban** rögtön végre is hajtattott“ Nem az idő, hanem a felindulás tartamára helyezi a törvény szövege a súlyt.

A büntetőtörvény e szakasznál azt sankezionálja, hogy „ha valaki megbántott, és megölted, hát ő keresse a saját baját, minek ingerelt, minek bántott, minek támadott, ugyan nem védelek egészen, nem igtattam ezt a jogos védelem §-ába, habár ott is benne van az, hogy a tullépés nem büntettetik, de csináltam részedre egy külön szakaszt, mely kell, hogy az embereket az egymással való érintkezésnél féken tartsa, e szakasz azt tartalmazza, hogyha valaki mást megsért, s ez amaszt megöli, akkor ugyszólván jogában járt el és én őt nem büntetem, csak 5 évig terjedő börtönnel.“ A 281. §. 2. bekezdése tehát kiegészítője a jogos önvédelemnek, míg a 79. §. szabály, mely kétséget látszik fenhagyni az iránt, vajjon a megtorlás és elhárítás csak phisikai

támadásokkal szemben van-e meg, vagy súlyos sértésekre és a becsületre vonatkozó támadásokra is tartozik-e?

A 281. §. 2. pontja „nagy pszichikai támadásoknál, tehát a becsületnek súlyos megsértőjével szemben is a megtorlást a büncselekmény minősítéseül veszi. A törvény különbséget tesz a közt, hogy azt öli-e meg az ember, a ki közvetlen okozója és forrása volt az indulatnak, vagy nem. Azt mondja a büntetőtörvény indokolása a 281. §-nál, a mely a javaslatban a 269. §-t képezte, hogy „ugyanezen oknak további logikai folyományát szentesíti a törvény; hogy t. i. az első bekezdésnél a további enyhítés indokát a „motivum“ képezi. (E szó van az indokokban „motivum“. tehát egyenesen egy motivumot állapít meg.) És így bár abban teljesen igaza van a kir. ügyész urnak, hogy magánál az emberölés fogalmának meghatározásánál nincs a törvény tekintettel a motivumra, de a btkv. 281. §-ának 2. bekezdéséből le kell vonni a consequentiát.

Azt mondja az indokolás a mint már említettem, hogy a törvény számításba veszi az emberi természetet, a felindulásnak tapasztalás szerint nagyobb intensitását, hogy azt jogtalanul okozott sérelem képezi. Így van ez szószerint. Ugyancsak ezen pontra a Curia 1881. évi 3257. számú határozatában (Büntetőjogtár, III. kötet, 168. lap) azt mondja: — Súlyosan bántalmazta vagy megsértette-e, az a kérdés: — „A bántalmazásnak vagy sértésnek súlyosnak, azaz: oly természetűnek kell lenni, hogy a bántalmazás vagy sértés által előidézett zavaros lelki benyomás a bántalmazott önérzetét, emberi méltóságát rendkívüli mérvben érintse, és benne jogos felháborodást kelteni alkalmas legyen.“

Nem kíván tehát a törvény semmi más támadást, csak azt, hogy az emberi önérzetet az emberi méltóságot megtámadva lássa az illető.

Azt, hogy e tekintetben is teljesen rá illik a Curiának határozata ezen esetre, ugy hiszem bővebben indokolni nem szükséges.

Schwarze az ő kézi könyvében az 599. lapon azt mondja; „Egy több ízben ismételt sértés, vagy bántalmazás végre a mindinkább fokozódó bosszankodást kitörésre juttatja, még ha az utolsó sértés egymagában nem is tekinthető súlyosnak.“ Ez annyit jelent, hogy a Branik utolsó cikkét nem bírálhatjuk meg az előző eseményektől elvontan. Már pedig ha az előzményeket is figyelembe vesszük, akkor annak a szemében, a kire az előzmények vonatkoztak, az eme cikkben rejülő sértés, természetes, hogy még akkor is súlyos természetű, ha máskülönben nem volna az.

A mi a felindulást illeti, t. i. arra nézve, hogy e tétel „felindulásában rögtön hajtotta végre,“ hogy ez nem az időt jelzi, azt mondja Schwarze: „A felindulás folyvást tart, míg végre tette ragadja az embert. Hogy a tettes mikor szűnt meg a provocatio hatása alatt állani, az ténykérdést képez. Általában mondható, hogy mindig a

megsértés és a harag közötti okbeli kapcsolat, vagyis a fennforgó eset individualitása dönt.“

Azonban a tek. kir. ügyész ur azt mondja, hogy igen ám, de minek vitatkozunk mi a felett, hogy praemeditált ölés volt-e ez vagy nem, mikor itt van a vizsgáló bíró előtt felvett jegyzőkönyv, melyben vádlott beismerte, hogy ő gyilkosságot követett el. Hát én fontosságot ennek nem tulajdonítok.

Nem is akarom annak érdekes jelentőségét megvilágítani, mikor a vizsgáló bíró tudományos alakban kérdezi a vádlottól egész törvényszerűen minősítve, hogy elkövette-e azt a tettet vagy nem; nem akarom ismételni azt, a mit egyik felebbezésemben felhoztam, hogy oly kihallgatási jegyzőkönyvet is láttam, melyben egy közönséges, földmives osztályhoz tartozó asszonyról a ki gyermekét részeg állapotban az utca kövezetére dobta, és az szörnyet halt, ez foglaltatik: „ezennel beismerem, hogy praemeditációval, előre megfontolt szándékkal öltem meg gyermekemet.“ De ennél nem akarok tovább időzni, mert ha az összes érveket összeszedjük tek. kir. t.-szék, a melyek a mellett szólnak, hogy a vádlott nem praemeditálta az ölést, semmi sem bizonyítja annyira a praemeditáció, a megfontolás, a tervszerűség hiányát az ő menekülésére, egyéni biztonságának megóvására való előkészületének hiányát, az ő egészen az örültségig fokozódó indulatának létezését, mint az, hogy ő odaállt a vizsgáló bíró elé és azt mondja: „én ezennel azt a vallomást teszem, hogy én előre megfontolt szándékkal öltem meg Dimitrievicsét, a késeket én vettem, a kocsiban én nyitottam fel.

Mert a tudomány már tisztában van vele és azt mondja: a legkétségtelenebb jele az affectusban ölést vagy egyéb bűncselekményt elkövető embereknek az, hogy ilyen önmagukat vádoló és megsemmisítő vallomásokat tesznek.

Nagyon természetes, hogy az, a ki kiszámítással, a ravaszsággal tervezi tettét; a ki a hasznot biztosítani akarja magának, a ki tehát nem indulatban cselekszik, az csak nem fog így eljárni, mint a vádlott, az nem fog ilyen beismeréseket tenni; habár, ha nem tartanám a magam részéről nevetségesnek azt felhozni, akkor azt mondanám, a kérdés maga is nevetséges volt, mert a kérdés úgy volt feltéve, hogy „előre eltökélt szándékkal.“

Ha abba bele akarnék kapaszkodni, hogy tudományos vita készült a vizsgáló bíró és a vádlott közt, akkor én is tudományos álláspontra helyezkedném és azt mondanám: ime a vizsgálóbíró kérdése az, hogy „előre eltökélt szándékkal“, de ez nem fejezi ki a büntető törvénykönyvben megkívánt szándékot, mert az eredeti javaslatban így volt: „előre eltökélt és megfontolt“, mert a 43-iki javaslatban is így volt, mert végre az „eltökélt“ még nem fejezi ki a praemeditációt — de a törvényben úgy van, hogy „előre megfontolt“. Mikor tehát igenlőleg felelt a vádlott a vizsgálóbíró kérdésére, meg nem vallotta a gyilkosságot.

Lombroso, ki egész kötetet irt az affectusban működő em-

berekről, a ki a kir. ügyész urat nagyon érdekelni fogja, mert az ő iskolájához tartozik, beteg embereknek tartja a gonosz embereket és a determinismus egyik főelőharczósa, s a kinek, azt hiszem, a közvádoló kir. ügyész ur hitelt fog adni, azt mondja — felsorolván azokat az ismérveket, a melyekből meg lehet állapítani a vallomások módszeréből, hogy igazán praemeditáltan követte-e el az illető a bűncselekményt vagy affectussal — (olvassa) *11. Geständniss. Ganz anders, als bei gemeinen Verbrechern versuchen dieselben nicht, etwa zu leugnen, — t. i. a kikről ő irt, Verbrecher aus Leidenschaften — ihr Alibi nachzuweisen, oder ihr Verbrechen zu verheimlichen; sie gefallen sich vielmehr darin vor den Geschworenen und Richtern ein Bekenntniss abzulegen gleichsam um ihren Schmerz und ihr Gewissen zu beschwichtigen.* (Lombroso német fordítása II. kötet. 10 old.)

Ugyancsak egyik ismérvet hoz fel Lombroso a kedélyre nézve, midőn azt mondja: „Die leidenschaftlichen sind nicht etwa apathisch, wie die geborenen Verbrecher, sondern von so tiefem Gemüthe, dass dasselbe in übertriebener Reizbarkeit und Leidenschaftlichkeit sich kundgibt.“ Tehát a beismerés ténye is azt bizonyítja, hogy nem közönséges gonosztevővel állunk szemben vagyis amint maga a kir. ügyész ur helyesen mondta multkori vádbeszédében, nem közönséges gyilkossal állunk szemben, hanem a kit egyéb nemesebb indulatok készitettek arra, hogy tettét elkövesse.

Sohasem szabad kézpénznek venni a beismerést. Igy Glaser a Lehre zum Beweis 330—334 lapján azt mondja:

„Es darf nie übersehen werden, dass das scheinbar so wichtige Motiv, das den Unschuldigen abhalten müsste, sich selbst schuldig zu bekennen, durch andere überwogen werden kann, die sich im einzelnen Falle noch wichtiger erweisen; vor Allem kann das Uebel, das in der Verurtheilung und Bestrafung liegt, mit mehr oder weniger Recht dem Angeklagten als das kleinere erscheinen.“ „Auch da ist, weil man es hiebei nicht selten mit exaltirten Characteren zu thun hat, die Gefahr zu beachten, dass das Schuldbewusstsein auf Selbstqualerei und sonstigen irreleitenden oder doch zu Uebertreibungen führenden Gemüthszuständen beruht.“

En a magam részéről tek. kir. tvszék ahhoz, hogy itt a 281. §. második bekezdésének esete forog fenn, de hogy különösen a 278. §-nak esete semmiesetre sem forog fenn, hogy tehát az a beismerés, a melyet a vádhatóság igen tisztelt képviselője annyira felhasználni kíván nem csak a vádlott ellen nem szól, hanem egyenesen az ő lelki állapotát a maga teljességében megvilágítani képes, több szót hozzáfűzni nem akarok.

Csak egyet bátorkodom mégis megjegyezni. Azt, hogy én a vádlottat elítélhetőnek egyáltalában nem tartom.

Tárgyilag véve a 281. §. 2. bekezdése alkalmazható ő reá, de subjective véve, lélektanilag véve, az indulatok rohamát te-

kintve, a tettek körülményeit szem előtt tartva arra a meggyőződésre kellett jönnöm mint védőnek, hogy a 76. §. esete, a mely azt mondja: „nem számítható be a cselekmény annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, a kinek elmetehetsége meg volt zavarodva és e mellett akarátának szabad elhatározási képességével nem birt“ a vádlottnál bekövetkezett.

A vádlott azt mondta, hogy ő egy ellenállhatatlan kényszernek esett áldozatul, de pusztán a 77. §-ra még sem hivatkozhatik a védelem, mert a 77. §-nak sem judicaturája, sem tudományos anyaga még nem tisztázottak annyira, hogy az az ellenállhatatlan erő tisztán pszichikai erő is lehetne.

De nincsen is szüksége a védelemnek arra, mert ha az ellenállhatatlan erő oly nagy foku, hogy vádlottban azt a pszichikai hatást idézi elő, hogy ő akarátának többé nem ura, hogy ő ön-maga felett uralkodni nem tud, hogy annyira alá van rendelve az ő indulatának, az ő szenvedélyének az ő gondolkodása és elhatározása, hogy ő másképp cselekedni nem tud, akkor ugy is benne van már ezen eset a 76. §. vagyis a beszámítás, az imputáció kérdését eldöntő szakaszban.

A vádlott igen szépen, igen érdekesen jellemezte az ő saját állapotát; elmondta, hogy mint tért magához a tett elkövetése után, elmondta, hogy mind azokra az eseményekre és egyes mozzanatokra, a melyeket ő itten felhozott, csak igen homályosan emlékszik.

Be van bizonyítva, tek. kir. tszék, tanuk által, hogy milyen állapotban volt a vádlott, milyen külső jelenségek mutatkoztak nála a tett előtt; s minthogy a védelem nincsen abban a helyzetben, hogy az orvosi vélemények közül egyébre hivatkozzék, mint arra az orvosi véleményre, a mely itt van, de a mely természetesen a tettet előidéző rugókat *bírálat tárgyává nem tette*, a mely vélemény nem a vizsgálati iratoknak és a tanuvallomásoknak egybevetéséből keletkezett, mint a hogy azt rendesen psychopathologiai vizsgálatoknál szokták a törvszéki orvosok, hanem a mely egyszerűen vádlott előadása alapján állapítja meg, hogy milyen volt a vádlott a tettet követő megvizsgálata alkalmával, tehát psycho-pathologiai vélemény arról, hogy abból itelve, a mit mások észleltek rajta — a reszkető ajkakat a forró homlokot, az elhomályosodott szemet — *milyen lehetett a tett előtt és a tett alatt*, — *nincsen*; ennél fogva a védelem csakis arra hivatkozhatik, a mit a tanuk producáltak, és a mely egyes jelenségekből azt következtetheti, hogy a vádlottnak ezen ténykedése nem tudható be.

Nem szükséges, hogy a btk. 76. §-ának alkalmazásával a vádlott elmebeteg legyen.

A kir. Curia 1887. évi 8242. számú határozata (Dtár. XIX. kötet, 74. lap) világosan megmondja: „Hogy a beszámítás a btkv. 76. §-a értelmében kizárassék, az beállhat nemcsak elmebetegség esetében, de oly lelki rázkódtatások által is, a melyek a tettet

megfosztják eljárásában szabad elhatározási képességétől. És Fayer László jeles tanárunk, a ki az imputatio kérdését oly fényesen oldotta meg a Pribill-esetnél, és a ki e kérdéshez oly érdekes adatokat szolgáltatott, azt mondja ugyancsak ebben a röpiratában: „A magyar törvény ide vágó határozmányja a német törvénytől annyiban tér el, hogy a körülírásból a „beteges“ kifejezés, vagyis a betegség fogalma ki van hagyva. A törvény e szavakkal él: „Elmetehetsége meg volt zavarva“, s ezzel a beszámíthatlansági esetek körét a priori szélesebbre vonja meg, mint a német törvény és bármely más continentalis codex. *A magyar törvény a felmentést oly kevés feltételhez köti, mint egy törvény sem Európában.* Csak azt követeli meg a felmentéshez, hogy a bár pillanatnyi zavarodás olyan erős legyen, miszerint az illető egyén másképp nem tudott cselekedni; más szóval, hogy akaratának szabad elhatározási képességével azon pillanatban és azon ügyre vonatkozólag nem birt“.

Hogy vádlott elmetehetsége a tett idejében meg volt zavarodva, azt az is bizonyítja, hogy a vádlott a kést *balkezelével* a szemben álló Dimitrievics mellkasának jobb felébe döfte. És ezzel röviden kívánok még ama felvetett kérdésre reflektálni, valjon vádlott, a ki Dimitrievicset balkezelével ölte meg, balkezes-e?

A tek. kir. ügyész ur azt mondja, hogy nem tulajdonít fontosságot annak, valjon vádlott balkezes-e vagy sem? Amde mégis azt igyekszik bizonyítani, hogy vádlott balkezes (balog). Azonban ugy a megejtett orvosszakértői vizsgálat, valamint az ez irányban foganatosított egyéb vizsgálat és kihallgatott tanuk ép az ellenkezőt, vagyis azt bizonyították, hogy vádlott nem balkezes, jobb kezével ügyesebb, erősebb. A végtárgyalás utolsó napján bemutatott orvosi vélemény — melyre vonatkozólag tehát a tájékozatlanul hagyott védelem ellenérveivel el nem készülhetett, — azt mondja, hogy vádlottnak a jobb oldali felkar közepének izületi átmérete 311., a baloldalon 305. mm., a jobboldali alkat felső része 280., a baloldalon 277. mm. Az orvosi vélemény ugyan a balkar visszafejlődésének kívánja annak gyengébb voltát tulajdonítani, de eme üres hypothesisen alapuló nézetét a törvényszéki orvos ur ép oly kevésé tudta bizonyítani, mint ama véleményében egyszerűen odaállított feltevését, hogy Tomics Jasa balkezes. A védelem ama kérdésére, hogy a szakértő orvos ur mivel tudja bizonyítani azt a feltevését, hogy vádlott balkezes: a szakértő orvos azt felelte, hogy ő ezt határozottan a véleményében nem is állította, az emez állapot megítélésére szükséges szerszámokkal nem rendelkezik és így ezt bizonyítani nem képes. Sőt midőn a vádlott a szakértő orvos urnak azt felelé, hogy hiszen a fogházakban eszközölt előkísérleteknél a jobb kezével erősebben és messzebbre dobott, mint a bal kezével, ezt az orvos ur megerősítette. Ennek a végtárgyalási jegyzőkönyvben benne kell lennie. Már pedig ha vádlott nem balkezes, akkor a védelem újabb bizonyítékot nyert arra nézve, hogy valamint a vádlottnál az ölési terv előkészítésénél mi tervszerűség

sem mutatkozik, épen úgy minden tervszerűség nélkül a legnagyobb affektusban hajtotta tettét végre; mert különben bizonyára a jobb kézzel szurta volna Dimitrievicsét szívébe, a mi által jobban biztosította volna a célba vett eredményt, mint így, midőn Dimitrievicsét balkezeivel jobb mell felén találva csak különös szerencsétlen véletlen és a legkritkább esetek egyike, hogy a szurás halált okozott. A mi a szuráskor tapasztalható erő kifejtést illeti, úgy ez nem a vádlott balkezűségét, hanem az indulatroham által fokozott phisikai energiát jelenti és ez szintén csak az affektus mellett bizonyít.

* * *

Tek. kir. Törvényszék! Vádlott konok támadóját ölte meg Dimitrievicsben. Nem talált semmi utat, módot, eszközt sem a társadalom, sem a jog terén, melynek igénybe vétele megnyugtatót szolgáltatott volna neki arra nézve, hogy egyrészt az ő és nejeének további megbecstelenítése megszűnik, másrészt, hogy az addig is velük szemben elkövetett és társadalmi positiójukra nézve ugyszólván halálos sérelem megtoroltatik.

Vádlott a tárgyalás során felvetette, hogy tessék megmondani, mit tett volna bármilyen becsületes ember is az ő helyzetében mást, mint a mit ő tett?

E kérdésre néma hallgatás a válasz. Magunkba szállunk mindannyian és azt látjuk, hogy előállhatnak konfliktusok az életben, midőn az embernek más menekvése nincs, mint a támadót leteríteni.

Magunkba szállunk és jogosnak, ép a társadalmi rend érdekében fekvőnek ismerjük el Tomics cselekedetét!

De a magyar büntető törvénykönyv ily esetben védelmére száll-e az illetőnek?

Kimutattam, hogy igenis, védelmére.

E törvény, a mint a maga helyén szigorú, úgy a maga helyén humanus is.

És a judikatura, mely e törvényt a bűnvádi esetek és a lelki konfliktusok száz és ezerféle eseteiben alkalmazta, irányt ad arra nézve, hogy a bírónak, mint a törvény örének: hol kell megtalálnia Tomics teljes büntelenségének forrását.

Bebizonyítottam, hogy a vádlott tetténél a büntető törvénykönyv 178. §-ának ismérvei teljesen hiányoznak. Hiányoznak úgy objektív szempontból, a tett körülményeit fontolóra véve, mint subjective, vádlott lelki állapotát tekintve.

Bebizonyítottam, hogy a vádbeli tett bár emberölés ugyan, de nem gyilkosság.

A második kérdés most az, ha nem gyilkosság, akkor az emberölésnek a törvényben meghatározott melyik esete forog fenn?

Bebizonyítottam, hogy fenforog a btk. 281. §-a második be-

kezdésének az esete és hogy a vádlottnak a btk. 76 és 77 §-sa alapján, a cselekmény be nem számítható.

Be nem számítható a cselekmény, mert valósággal tervszerűen hajtották bele vádlottat az örületbe.

Pikáns dolgokról, megbecstelenítő levélről, koczkázni való fejről, megvédelmezendő becsületéről kezdenek neki regélni, beszélni.

Itt is, amott is.

Önérzetesen, tiszta lelkiismerettel megindít egy komoly hírlapi harcot és ime telesuttogják, telezúgják neki a fülét ezekkel az irtózatos dolgokkal.

A vádlott meghökken, megriad mint a nemes vad, mikor a tisztásra érve a szél fuvallata által közelébe hozott ismeretlen zajtól érintetik.

Vészthozó zaj ez; sejtelem szállja meg, de tudatra nem ébredve emelt fővel, nyílt szemekkel száguld tovább cserjén-bokron keresztül előre.

És a vádlott tovább haladt, tovább küzdött.

Tétovázni kezdett már. De ő sohasem volt nyomorult. Miért kellene fejét veszítenie és miért becsületét megvédenie.

Előre, előre!

Ám a gonoszok nyomában vannak, míg végre megkergetve meghajszolva, megkinozva, szabad akaratától megfosztottan, öszszerogynia kell.

Igaza volt a „Branik“-nak: fejről és becsületről volt szó.

A vádlott megvédte a becsületét, de a ki a fejét vesztette, az többé nem vádlott.

És ha bekövetkezett a szörnyű tragédia, ám ne azok örvendjenek, a kik fejevével fenyegettek.

Tisztelettel kérem méltóztassék a vádlottat *a vád alól felmenteni.*

Tomics Jása

önvédelmi beszéde.

Az ujvidéki királyi törvényszék előtt

ellene gyilkosság büntette miatt folyamatba tett bűnvádi perben megtartott pótvégtárgyalás alkalmával.*)

Tekintetes törvényszék! Nagyságos elnök ur! Hugó Viktor egyszer ezt mondta: „Jaj a halottaknak, mert nekik soha sincs igazuk!” Rám nézve nem lehet kellemes, hogy valaki felőlem azt mondja: „Ime, a pályaudvaron embert szurt agyon, most pedig a törvényszék a tárgyalási termében az igazságot ki fogja forgatni, hogy így azt az embert — bemoeskolja. Én azzal az eltökélt szándékkal jöttem ide, a tekintetes törvényszéket megkérni, hogy a sértett fél tisztelt képviselőjének megengedje, miszerint ezen záró beszédem után mindazt helyreigazíthassa, a mi neki Dimitrievics ur ellen igaztalanul mondottnak fog tetszeni. Ez igazságos, ez emberies.

De — ha már ezt kérem, tekintetes kir. törvényszék, akkor azt hiszem, a tekintetes törvényszék annyival inkább fogja megengedni, hogy holt ellenfelemet védelmembe és pedig védelmembe vegyem ama súlyos elítélés ellen, a melyet épen az ő képviselője, a károsult fél képviselője, reá háritott. Akkor, — mikor a sértett fél képviselője a mi viszálykodásunkról beszélt, s mindketőnkre tolt a hibát, — azt mondta: Én jól ismerem azokat az ujságírói vitákat; mindezekben a vitatkozásokban szerepe van a kenyérkérdésnek.

Tek. Törvényszék! Tegnap azt mondta felőlem az én tisztelt védőm, hogy a „Bránikisták“-kal maradhattam volna, ha valami haszonra gondoltam volna. S csakugyan, én találhattam volna magamnak kenyeret, ha akármelyik párthoz szegődöm. Én egykor nemzetemen kívül kerestem kenyeremet, és pedig nemcsak kenyeret, hanem annyit, hogy Sachernál ebédelhettem és Cham-

---

*) Gyorsírta németül: Dr. **Fabró Henrik** magy. képviselőházi hites gyorsíró. Az eredeti németből fordította **Kreccsárevics Márk** hites tolmács.

pagnert ihattam. S Dimitrievics urtól is visszautasítom, hogy ő nála is a kenyérkérdés lett volna a fődolog. Dimitrievics más szenvedélyek és gyengeségek által győzetett le, nem pedig olyan aljas indító ok által, a milyen a kenyérkérdés.

A károsult fél tisztelt képviselője, — igen sajnálom, hogy még nem jött el — sokat fáradozott a tárgyalás tartama alatt azon, hogy segítsen Dr. Gyorgyevicsen, nagybecskereki lakoson; ő — a mennyire csak tehetette — iparkodott bebizonyítani, hogy nem igaz, mintha Dr. Gyorgyevics nógatta volna Dimitrievicsset annak megtételére, a mit elkövetett. A károsult fél tisztelt képviselője nagy fáradozást szánt annak, hogy Dimitrievicsset egyedül állóvá tegye, — s én ismételten mondom: „Jaj a halottaknak!“

S mikor néztem, hogy jönnek az ő (Dimitrievics) barátjai egymás után s mindegyik magáról azt mondja: „Hát én, tekintetes törvényszék? Hiszen én semmit sem tudok a levélről, semmit sem arról, a mit a „Branik“ irt . . . előttem minden ismeretlen,“ s mikor láttam, hogy egyik a másik után mindent, de mindent Dimitrievics hátára tol, akkor valami fájdalom fogott el s ismét mondam magamban: „*Jaj a halottaknak, mert nekik soha sincs igazuk!*“

Nehéz óráimban sok súlyos szó gyült ajkamon s én azokat a szavakat meg is mondanám talán, de ma nem tehetem s én Dimitrievics urról a legnagyobb kimélettel fogok szólani.

Nem először mondom én ezt; körülbelől ugyanazt mondtam én az első végtárgyalás alkalmával. Akkor ezt mondtam: „Én látom, hogy a valódi bűnös nem ő volt.“ De nemcsak az ellenem megtartott első végtárgyalás alkalmával, hanem még 8—10 nappal a szerencsétlenség után láttam én azt be. De a balsors napjaiban én mindig, mindig Dimitrievics urat láttam előttem, ő s csakis ő tünt fel előttem mint pokol, mely el akar nyelni.

Csak két dolgot fogok érinteni, melyeket a károsult fél tisztelt képviselője említett. Ő egy jókora könyvből két sort idézett. Azt a könyvet csakugyan én irtam, és pedig egy részben Dimitrievics urral, mert ő sok adatot szolgáltatott nekem ama könyv számára. Nem azért mondom én azt, mintha talán valami hibát akarnék róni Dimitrievics urra, 1884-ben volt az, mikor egy egész párttól vették el a programmot és a lapot. S én akkor ezt irtam: „Elvették a programmot, mi azt fel fogjuk venni s tovább küzdeni; a mi a „Zásztavát“ illeti, az egy nőnek tulajdona, s ő lapjával azt teheti, a mihez kedve tartja.“ S ha Eötvös, képviselő ur, csak két három sorral olvasott volna tovább, kitünt volna, hogy én egy új lap alapításának eszméjét képviseltem, a mint csakugyan azonnal ez után átvettem a „Szopszko Kóló“ szerkesztését. Igen ám! két sort egy egész könyvből összefüggésbe hozni rosszakaratu megjegyzésekkel, az eléggé nehéz ugyan, de tegnap láttuk, hogy az is lehetséges. Még csak azt a könyvecskeharzot akarom érinteni Dimitrievics M. és feleségem

között. Senkinek sem jutott eszébe azt mondani: Tomics Milicza a „Zásztava“ tulajdonosa volt, ő a „Zásztavá“-nak munkatársa is volt (mert gyakran fordított számomra francia és angol dolgokat), s hogy lehetséges az, hogy ő nem találhatott tért a „Zásztavá“-ban válaszolni a „Bránik“ támadásaira, a melyek az ő családját illették? En akkor beszéltem vele ezen dolog felől s iparkodtam lebeszélni őt, de ő nem akart szót fogadni. „Válaszolj“ — mondtam — de nem a lapban, mert én azokkal az emberekkel szakítottam.“ S így jelent meg a röpirat. Én nagy hálával tartozom a kir. ügyész urnak, hogy a röpirat egész czimét idézte. A czim így hangzik: „Miletics néhány barátja, — védelmül irta Tomics M.“ abban a könyvecskében van egy levél. A károsult fél képviselője úgy adta elő a dolgot, mintha az a levél ott szégyent hozna Dimitrievics urra. Nem úgy van, tekintetes törvényszék! Az a levél nem szégyeníti meg Dimitrievics urat, hanem az megint az a: „Jaj a halottaknak!“ Ez a levél alkalmatlan Dimitrievics ur barátjaira nézve. Az tisztán politikai természetű s abban a levélben rajzolja Dimitrievics az ő barátjainak lustaságát. S ime én, tekintetes törvényszék, mint Dimitrievics ellenfele visszautasítom azt, mintha az a levél Dimitrievics-et kompromittálná.

Dimitrievics ur akkoriban nem annyira nőmnek felelt, a menyinyire engem támadott. Azt mondta, hogy hogyan bujok feleségem köténye mögé. Én egyszerűen azt mondtam: „Látszott és látszani fog, valjón félek-e én eszméimet nyiltan képviselni.“

De Dimitrievics ur válaszában volt egy kétértelmű hely, a mely nőmet illette. Én akkor segédeket küldtem hozzá s kerestem nem azonnal páros viadalt, hanem azt, hogy jelentse ki: „Akarta-e ő azzal nőm becsületét sérteni?“ Ő nyilatkozatot nyomtatott, hogy nem akarta, s én megelégedtem. De eme alkalommal látták ellenfeleim, hol van gyenge oldalam. Ők látták, hogy meg nem haragíthatnak, ha személyesen megtámadnak, hanem elhatározták, hogy más oldalról hágjanak lábamra . . .

Tek. törvényszék! A vád azzal vádol, hogy véres tette gondoltam, azt előkészítettem és akartam. Tehát; akartam! S mégis tömérdek bizonyíték van, hogy eleinte mindent akartam, mindent, a mit csak ember akarhat, csak azt nem, a mit elkövettem. S végezetül is azt követtem el, a mi miatt biráskodnak felettem, nem a miatt, a mit *akartam*, hanem a miatt, mert *kellett*. Tiszta lelkismerettel ezt merem állítani: ha nem ellenfeleim felhuzott puskával kényszerítettek volna véres tett elkövetésére, a nyomás nem lett volna nagyobb és borzasztóbb, mint az a nyomás volt, melylyel csakugyan a tette kényszerítettek. S csakugyan van valaki, ki minden áron szerencsétlenséget akart előidézni; nem állítom épen ezt a szerencsétlenséget, a mely megesett, hanem általában szerencsétlenséget. Az a valaki nem én voltam, s az a valaki annyira ment, hogy mindent, de éppenséggel mindent

megakadályozott, a mivel én a szerencsétlenségnek elejét akartam venni.

Ha az egész dolgot két szóval akarnám elmondani, akkor így szólnék: „Én darázsfszékbe nyultam. S emberemlékezet óta még ezt senki sem tette a nélkül, hogy meg ne járta volna s én sem jártam jobban.“

De mindenek előtt egy-két szót kell szólnom arról a szerencsétlen levélről; a mit Dimitrievics urtól leginkább veszek rossz néven, az az, hogy azt a levelet nekem orvul, névtelenül küldte meg.

Mikor a levelet kiállítottta, tette azt nyíltan, ha pedig az ember valamit nyíltan cselekszik, azért mindig felelősséget hord. De bebizonyodott, hogy Dimitrievics küldte nekem a levelet, annak a levélnek földadó vevénye az ő kezében volt, a „Bránik“-ban pedig azt nyomatta ki, hogy nekem azt egy barátom tette meg; ő a „Bránik“-ban azzal fenyegetődött: „valaki“ — nem „mi“ — fogja azt a levelet kinyomatni, az eredeti pedig az ő kezei között volt. Azt kérdem: mert-e valaki ilyesmit kinyomatni anélkül, hogy az eredeti nála volna?

A legutóbbi fél esztendő alatt ellenfeleim az ellenem való küzdelemben elvetettek minden fegyvert, a levélen kívül. Én akármiről irhattam, ők csak azt válaszolták: „Az mind szép és gyönyörű dolog“, „Mit tegyünk, ha Sztána mécs nélkül halt meg“, „de a levél, az a levél.“ S én hivatkozom a a „Bránik“ 75. számára, a hol szó van pikáns dolgokról s ez az idegen szó ujjnyi vastag betűkkel van nyomtatva, a hogy a komédiába való meghívók szoktak nyomtatni. S ha látjuk, milyen fontosságot tulajdonítottak azok az urak ama levélnek, kérdem: elhiheti-e valaki, hogy ellenfeleim közül — Dimitrievics uron kívül — egynek sem lett volna tudomása ama levélről.

De azt is könnyű kitalálni: honnan van az a levél? Ugyanabból az asztalfiokból van az, a hol a többiek voltak. Dr. Gyorgyevics bosszut akart állani politikai ellenfelén. 1882-ben pedig a szenttamási konferencia után maga is beismerte, hogy ellenfelek voltunk. Hogyan fogja fel Gyorgyevics ur a politikai disharmoniákat, azt a tek. tvszék az ő nyilatkozatából fogja látni, a melyet itt beterjesztett. Ott valahol azt mondja: Dr. Gavrila az ő politikai ellenfele s ezért Gavrilának nem lehet hinni. Ő nem mondhatja, hogy Dr. Gavrila rossz ember, de ő azt úgy fogja fel, hogy mihelyest valaki politikai ellenfél, akkor mindent képes megtenni ellenfelével szemben. Csakugyan ez jellemzi Gyorgyevics ur felfogását.

Különben én azt hiszem, hogy ellenfeleim valamit ki akartak csikarni tőlem. Nem pénzt, mert pénzem nem volt, hanem elvemet akarták tőlem elcsikarni s ha nem tánczolok úgy, a mint ők muzsikálnak: akkor jaj nekem!

De utóvégre is, mi közöm hozzá, hogy Dr. Gyorgyevics mit akart. Itt az a fődolog, hogy Dimitrievics mit akart. Az összes urak kijelentették, hogy ők semmit sem tudnak és hogy mindené

Dimitrievics felelős. A „Bránik“ 1889. évi 81. számában áll: „Nekünk veled, Tomics, pikáns elszámolásunk van. Ha megjön annak a napja, emlékezzél, mit irtál a „Zásztavá“-ban: az embernek nem szabad becsületét feláldoznia, hogy fejét megmentse! Tehát: becsületedet őrizzed akkor, de nem fejedet! — Látszik tehát, hová törekedtek. Azokkal a névtelen levelekkel, a melyeket küldtek nekem, lelkemet keresztre feszítették vala. Az én tisztelt védőm tegnap azt kérdezte; mit gondoltam én akkor, hittem-e a leveleknek, vagy sem stb. Se hittem, se nem hittem, hanem kérdeztem. Én még az első végtárgyalás alkalmával mondtam: „Az én nőm mindig hű volt hozzám és becsületes; ő bajos napjaimban a börtönbe kísért, ő fiatal korában sok bajon ment keresztül stb. Én előttem igazolva volt. Én akkor nehéz lelki betegségen estem át, én nem akartam, hogy azoknak az uraknak aljas szándékuk sikerüljön, én azt a nőt ama támadásoktól óvni akartam s ő előttem — ezt nyíltan mondom — ama krízis után annál kedvesebb volt.

De szörnyű dolog az, az embert kísértetbe vinni s azoknak az uraknak, a kik nekem leveleket irtak, nagyon jól kellett volna vigyázniok, hogy én azt soha se halljam meg és soha se tudjam meg, ki követte el azt. Ők azonban még dicsekedtek azzal a „Bránik“-ban. Én azonban akkor nem olvastam a „Bránik“-ot. Az első végtárgyalás alkalmával nem is álmodtam, hogy erre bizonyíték van a „Bránik“-ban. Ezt csak 10 nappal ez előtt tudtam meg, mikor minden ügyiratot olvastam és meggyőződtem. Előbb csak azt tudtam, hogy Dimitrievics tanuimnak megmutatta azt a föladó vevényt.

S mikor én nem fogtam fel, milyen levelet gondolnak, akkor azzal az orrvörpírással kényszerítették kiállni a gyepre és kérdezni: Mit akartok ti végül? Erre a levél kiállítására következett, párbajra való kihívás, becsületbiróság. S ekkor következett a legérdekesebb. Dr. Jojkics azt mondta! váljon el a feleségétől. S ezután mindenről jegyzőkönyv vétetett fel. Ott azt mondják: nem sértettek meg engem, semmiféle elégtételvételre nincs jogom, tanuimtól előbb a becsületszót elvevén, hogy ezt a jegyzőkönyvet nem adják át a nyilvánosságnak. Most a közvádoló ur vádol: miért nyomattam ki a jegyzőkönyvet. Én kértem azonban: miért követeltek tőlem nagyon sokat, miért követeltek tőlem annyit, a mennyit egy közönséges ember sem tehet? Mihelyt a hurokat felette kifeszítjük, azok elpattannak. Nem elég — hogy semmiféle elégtételt nem akartak adni, hanem még a jegyzőkönyv ki nyomtatását is meg akarták akadályozni. Senkinek a világon nem szabad volt megtudnia, hogy az a Tomics Jása, a kinek a becsületét olyan iszonyatosan megtámadták, legalább megkísérelte, hogy lovagias uton magának elégtételt szerezzen. Nem iszonyu dolog ez. Én nekem hallgatnom kellett volna s úgy élnem. De én azt nem tehettem.

Igaz, hogy segédeim mondták: „Ne a jegyzőkönyv, de nem

szabad kinyomatnod, mert szavunkat adtuk, hogy nem fog kinyomatni." Én azonban így szóltam hozzájuk! Ti, magatokért adtátok szavakat, én, senkinek sem adtam szavamat, én ki fogom nyomatni." Elismerem, tek. tvszék, hogy ez részemről sophismus volt. Hiszen azt akarták, hogy a jegyzőkönyv átalában ki ne nyomassék. De azt kértem én, hogy kétségbeesésében az ember másképen mentegődjik, mint sophismákkal. S mert a jegyzőkönyvet kinyomattam, az annyit jelent, hogy kijárót kerestem, bármilyen kijárót, s ez mellettem szól, nem pedig ellenem. Hát mindig kellett volna a kése gondolnom? Dr. Zajkics tanácsán kívül Dimitrievics azt beszélte tanuimnak, hogyan van az a levél elterjedve, hogy másolatokban létezik stb. Ezt ők nem titkolták, hanem akarták, hogy én, azt megtudjam. Kértem miért? Nem hihetem, hogy valami más miatt volt, mint a miatt, hogy belőlem dühös Ajaxot csináljanak. Senki se mondja azt, hogy Dimitrievics nem tudta, hogy mindez hova fog kilukadni — mert ő nagyon jól számított, működésének konzekvenciáját levonván. az a „csendes polgár“, a hogy a közvádoló ur őt elnevezte, az utolsó napokban boxerrel felfegyverkezve járt és Jokszimovicssal. Tek. tvszék! Jokszimovics itt beismerte, hogy Dimitrievics félt attól, hogy én őt meg fogom támadni, csak nem úgy, a mint megesett. Ő tehát el volt készülve velem verekedni, s egyuttal el volt készülve, hogy boxerével bordáimat összetörje vagy fejemet beverje. Nagyon sajnálom, hogy az a boxer nincsen, itt (az ügyiratok között), mert az én véleményem szerint embert könnyebb ölni jó angol boxerrel mint, az én késemmel. Igen ám, ha Dimitrievics annyira élére állította a dolgot, könnyű volt neki. Ha megtámadom, ő pedig engem megöl, azzal mentegethette volna magát, hogy életét védte s hogy semmi egyebet sem tett, mint hogy egy egészen közönséges verekedő embert ölt meg.

Azt kértem én, tek. tvszék: hát abban nem rejlik szándék, olyan szándék, mely már régóta volt előkészítve; olyan szándék, melyet egy egész párt saját lapjánál támogatott és pedig egy teljes félében át. De — magától értetik — mikor birokra került a dolog, Dimitrievics Mihályt egyedül látjuk. S miért? Ime láttuk Dr. Vucseticsét. Ő itt azt mondta védőmnek: Oh! doktor uram, oh! kolléga uram, ön nem tudja, milyen rendkívül erősen morális ember volt Dimitrievics." Dimitrievics az én ellenfelem volt, én azonban nem akarom őt rágalmazni. Vucsetics urnak nagyon is igaza van, s én kész vagyok a magam részéről is Dimitrievicsnek arról bizonyítványt kiállítani, hogy ő az ő társaságában legjobb, legbecsületesebb ember volt. Különbem nem úgy járt volna, különben ő is az egész dologból kihuzta volna magát és az egész hibát a szegény, ártatlan Jokszimovicssra toltta volna.

A mi engem illet, én megmutattam, mit tudok tenni. Mikor a végletekig hoztak, megmutattam, hogy képes vagyok a legiszonyubb dolgot is elkövetni. De hogy én meggondoljak és elő-

készítsek valami alattomoságot, arra én soha sem voltam képes. Én legalább meg merem mondani Ujvidéken és mindenütt, a hol ismernek, hogy mindent, a mit csak életemben tettem, mindig nyíltan meg mertem tenni. E miatt tulajdonképen el is híreszteltek, hogy veszedelmes vagyok. Én azonban meggyőződtem, hogy olyan emberek senkire nézve sem veszedelmesek és magukon kívül senkinek sem ártanak.

Érdekes ez a kérdés, tek. tvszék: Miért nem sikerült ellenfeleim szándéka? Azonnal megmondom. A kis gyermekek is tudják azt, hogy tüzzel játszani veszedelmes dolog, mert a tüzet nem nyomhatjuk el mindig kedvünk szerint. De az én ellenfeleimnek illett és kellett volna tudniok, tudniok legalább, mint lélektanilag képzett jogászoknak, mert ilyenekül adják ki magukat, hogy még sokkal veszedelmesebb azzal a tüzzel játszani, mely minden ember kebelében lakozik, mert a szenvedély nem tart a kezében mérleget. Ellenfeleim ezt a tüzet lobbantották fel keblemben, hogy a házam elégjen (ezt azok az orvlevelek is bizonyítják), s én, ime, nyíltan bevallom, hogy nekem elég volt. De az én felkorhácsolt szenvedélyeim arra is terelődtek, a merre az az ellenfeleimre nézve nem volt kellemes s a láng az ő házuk egyikét is elemésztette.

A legigazolatlaniabb eszközökkel szitották fel szenvedélyeimet a legmagasabb tetőpontig. S akkor el voltam veszve. Többé nem függött már tőlem, mi lesz velem, nem függött már többé tőlem, mit fogok gondolni, mit tenni, hanem áldozatul voltam oda dobva felháborgatott szenvedélyeimnek s ezért a legünnepélyesebben kell visszaütástanom minden felelősséget magamtól és pedig úgy a jogit mint az erkölcsit is.

Én megkísérlettem a tüzet magamban eloltani, de az ellenfelek mind jobban szitották azt, s ezért feleljenek ők ama tüzpusztításaért, melyet gyújtottak és szitottak. S milyen szivtelenek voltak ellenfeleim! Az ő szándékuk, hogy nekem ártsanak, akkor mutatkozott legjobban, mikor a szerencsétlenség már meg volt. Én be voltam zárva, gyilkosság miatt vádolva, látszólag elveszve. Ekkor jött Jakszimovics és így szólt: Mit akart Tomics Dimitrievicszel? Hiszen én, mint a „Bránik“ szerkesztője, voltam mindenért felelős — így van írva a vele felvett vizsgálati jegyzőkönyvben. S csak akkor, — mikor én azt mondtam: „ha ő a felelős, s engedte, hogy Dimitrievics legyen a felelős, akkor tulajdonkép ő a bűnös Dimitrievics halála miatt“ — mondá ő, hogy nem volt felelős. A tek. törvényszék emlékezni fog, hogy Jakszimovics az első végtárgyaláskor háromszor állította, hogy a „Bránik“-ban a levél tartalmáról szó sem volt, kivéve a katasztrófa napjaiban, most pedig az én védőm a „Bránik“-ban bizonyítékokat talált, hogy Jakszimovics akkor nem mondott igazat. Vannak itt tanuink, pl. Plávtics Gávra, — a kiről, azt hiszem, meggyőződött a tek. tvszék, hogy a vizsgáló bíró előtt egyetlen egyszer beszélt igazat, ez pedig az, hogy Vukovárott született, a

többi mind nem igaz, a mit beszélt. Mi hallottunk itt, tek. fvszék, egy urat (Jovánovics Milán, tanárt), aki a legnagyobb elkeseredésben felkiáltott: „Hogyan vádolhat engem Tomics azzal, hogy annak a levélnek tartalmát terjesztettem, melyet a „Branik“ szerkesztőségében olvastam?!“ S mit hallottunk tőle félórával ezelőtt? Ő beismerte, hogy ő valami ellenem szóló levélnek tartalmát terjesztette, de ő azt a levelet nem olvasta volt, s azt sem tudja, kitől hallotta annak tartalmát. Mikor valamit mint igazat terjeszt, a mit csak az utcán hall, az szép, azt beismeri, de — ugymond — rosszaság feltenni róla, hogy beszél egy olyan levélről is, melyet olvastott. De elég legyen erről.

Az urak semmit sem tudnak és semmit sem emlékeznek. Ők nem tudják többé, honnét van az a röpirat, honnét van az a levél, honnét a boxer, semmit sem tudnak. Tekintetes törvényszék! Ebben az egész perben csak egy ember van, a ki mindenre emlékszik, és a ki mindent tud, még azt is, a mi árt neki, s ez a bolond, becses engedelműkkel, én vagyok.

En százszor, ezerszer kérdeztem magamtól: Hát tulajdonképpen miben van az én hibám? S mindig csak azt fedeztem fel, hogy az egész hibám az én szerencsétlenségemben van. Százan, ezren hasonló körülményekben szerencsésebbek voltak, mint én. A sérelem, a melyet nekik mások okoztak, nem volt olyan borzasztó, s mégis mindegyik olyan szerencés volt, hogy olyan ellenfélre akadt, a ki legalább a párbajt elfogadta. Ha én olyan ellenfélre akadtam volna, a ki nemcsak, hogy a dolgot elmaradhatlan párbajig vitte volna, hanem ki is tudott volna állani a küzdőtérre, a legrosszabb esetben ugyan ő lelőtt volna a párbajban s ez sokkal nagyobb szerencsétlenségtől mentett meg volna engem.

Igy azonban veszve voltam. Ugy voltam, mint a buzaszem; mikor két malomkő közé kerül, meg kell őrltetnie. El voltam veszve, ha megteszem azt, a mit tettem, s veszve voltam, ha azt meg nem teszem, hanem mindent nyugodtan eltűrök.

Miután a szerencsétlenség megtörtént, alkalmam volt sok képzett jogászszal beszélgetni. S ime mit vettem észre. Egyetlen egyikök sem mondta nekem. „Ember ezt meg ezt kellett volna tenned. Ismeretes dolog pedig, hogy semmi sem könnyebb a világon, mint hidegvérűen tanácsot osztogatni az embereknek, mikor már a dolognak vége van. Az én ügyem ime befejeződött és én még senkitől sem hallottam: „Ezt meg ezt kellett volna tenned.“ Az én ügyem olyan, hogy még mai napság sem meri mondani senki, mit kellett volna tennem s ez lelkiismeretemet nagyon megnyugtatta.

En tehát a mellett maradok, hogy *meg kellett* azt tennem, a mit tettem, s tulajdonképpen miben áll az a *szabad akarat*, a melyről annyit beszéltek. Azt hiszem, hogy Lokera hivatkozom — biztosan nem tudok visszaemlékezni, — de gondolom, hogy ő mondta: „A szabad akarat választási aktus. Az embernek képes-

nek kell lennie a létező lehetőségek közt kiválasztani mindegyiket egyenként.“ Én azt hiszem, hogy ennél alkalmasabb magyarázat nincsen. Én is választottam. A létező lehetőségek közt én a párbajt választottam volt, az után a becsületbiróságot s végre a tanuk nyilatkozatával akartam magam megmenteni. Végre még csak két lehetőség maradt Hogy késsel kezemben tönkremenjek vagy kés nélkül menjek tönkre. Akkor úgy tetszett előttem, s ma is úgy tetszik, hogy abban a pillanatban nem maradt egyéb hátra számomra, mint megölni magamat, talán feleséggemmel együtt vagy őt.

Zola Emil nagyszerű regényt irt ezen czim alatt: „La bete humaine.“ Ő azt következteti abban regényben, hogy, az egész közoktatásunk és művelődésünk tulajdonképen oda törekszik, hogy az embert megszeliítse és az ő állati természetét legyőzze.“ De — ugymond Zola — a felvilágosodás ügye még közelről sincs befejezve, ama ür, — melynek az embert az állattól el kell különítenie, — nincsen még áthidalva. S — fájdalom — ez igaz. Darwin majdnem teljesen bebizonyította, hogyan fejlődött az ember az állatból évezredekken keresztül. De tek. tvszék, csak egynehány pillanat kell hozzá s abból az emberből bizonyos körülmények közt ismét állat válik. De nemcsak Zola, hanem büntető törvényünk néhány paragrafusa is abból a szempontból indul ki, hogy az ember bizonyos borzasztó viszonyok közt nem többé Isten képére teremtett teremtes. Én azokat a paragrafusokat nem akarom idézni, a tek. tvszék jobban ismeri azokat, mint én.

Én ebben az ügyben a nép felfogására is hivatkozom. Leszek olyan bátor egész röviden egy mesét érinteni. Egyszer egy ember macskákat szelidített. Rátanította azokat, hogy vele egy asztalnál egyenek, s hogy villával és kanállal éljenek. Egyszer a macskák egyikével épen az asztalnál ült, mikor egér futott át a szobán. A macska leugrott, minden tálat és egyebet ledöntött az asztalról s mindezt az egér miatt. Mit tett az az egyszeri ember? Agyonütötte azt a macskát, mert azt hitte, hogy abból már semmi sem válhatik s hogy az rosszabb a többi macskánál. Magától értetik pedig, hogy a többi macskák ugyanazt gondolták. S azok csak annyiban voltak jobbak, hogy az ő szaloni életükben soha sem futott át egér a szobán keresztül. Én is mondhatom magamtól, tek. tszék, hogy társadatmunknak meglehetősen szelid macskája voltam. És soha eszembe sem jutott, hogy valaha paragrafusokkal megrakott asztalt olyan szörnyű módon fel fogok fordítani. S én azt nem tettem volna meg, s az sohasem esett volna meg, ha az a borzasztó sértés nem állt volna elem.

Ezzel összefüggésben hivatkozom egy szóra, a kinek nevét elfelejtettem s kinek gondolatait épen szóról-szóra nem tudom idézni, de a ki a főbb dolgokban így szolt: „Ha valami gaval-lér“ — ugymond ő — szerencséjének sirásóját párbajban lelövi, akkor megtiszteltetésben részesítik; ő felemelt fővel jár s min-

denki örömet, szoritja véres kezét. De a nép emberének nem olyan könnyű. Ha ez ugyan oly viszonyok közt kést emel, ő keservesen bánja meg, hacsak az esküdtek nem javítanak a dolgán.“ Nekünk nincsenek esküdtszékeink közönséges büntettek számára, de van 76. és 77. §-unk a törvényben s ezeket a paragrafusokat annál is inkább kell az én ügyemre alkalmazni, mert én párviadalt is, becsületbiróságot is meg mindent akartam, a mig azt el nem követtem.

Attérek azonban, tek. tvszék, a legfontosabb kérdésre ebben az ügyben, ez pedig az én akkori lelki állapotom. En mindazt, a mi a vizsgálat és tárgyalás folyamán e tekintetben ellenem felhozott, jól megjegyeztem magamnak, s mindezek a hibázta-tások erre a két pontra vezethetők vissza. 1. En a tett előtt, a tett idejében és a tett után sok mindenfélét elkövettem, a mi egészen megfelelő, célirányos volt s a mi felindulásnak látható jelét nem hordta magán. 2. En a szerencsétlenség idejéből sok dologról emlékezem, nem hihető el quasi nekem, hogy ismét sok mindenre nem emlékszem.

Ezek az indító okok, tek. tvszék, első pillanatra igazoltak-nak látszanak, de mihelyt mélyebben pillantunk beléjük, látni fogjuk, hogy látszólagosak. Az első kérdés ez: Kell-e nagyon felindult embernek *szakadatlanul* csak azt tennie, a mi nem alkalmas, célirányos és a mi magán viseli a felindulás világos, látható jelét. A köznapi élet lépten-nyomon bizonyítja, hogy annak nem kell ugy lennie. En a holdkórosakra, iszákosakra, sőt a dühöngőkre is hivatkozom. Mindezek sokkal inkább vannak a normális állapotban, mint a felindult ember. S kérdem én: eszébe jutott-e valaha valakinek pl. a holdkóros emberről ezt mondani: Az az ember felkelt ágyából, egészen szabályszerűen felöltözködött, megtalálta a kulcsot, künn pedig különféle akadályoknak kitért az utjokból, nem ment neki a hordóknak stb. — ez az ember tehát egészen eszméleténél van.“ Ezt, tek. tvszék, mai napig senki sem mondta; mert egyes részletek nem szakithatók ki az egészből, s ezen részletek alapján nem hozható ítélet az egészről. Igy van ez rendszeren a részegessel is. A részeges öntudatlan állapotban megtalálja házát, ágyba fekszik és nem az ágy alá vagy az asztalra. Vegyük a dühöngőt. Még azokban a nehezebb pillanatokban, sem lehet minden mozdulatából, minden szavából, minden tettéből következtetni, hogy nincsen közönséges állapotban.

Az u. n. reflexiv emberi működésre bátorodom hivatkozni s két példát veszek, egyet magából az állatvilágból. En egy fizikai laboratóriumban (különben ez ismeretes élettani igazság), hogy ha a békának levágják a fejét s többé nem mozog, a mint a hátára egy csepp czetsavat cseppentenek, az azonnal a legközelebbi lábát fogja mozgatni s le fogja azzal azt a folyadékot tisztítani, a mely égeti őt. Ha azt a legközelebbi lábát le-törik, s ő azzal nem bír semmit, akkor a másik lábával fogja

letisztítani a folyadékot. Kérdem: én most, tek, tvszék. eme fejetlen békának ezen egészen megfelelő működése, a szabad akaratnak folyománya-e, meg van-e itt az, a mit mi „szándéknak“ nevezünk? Vagy vegyük pl. az alvó embert. Homlokára légy száll. Ógyakran meg fogja mozdítani kezét s el fogja hajtani a legyet ép. úgy mint az ébren lévő ember, s mikor felébred erről semmit sem tud. Szándék-e ez? Van-e itt szabad akarat? Az én felfogásom szerint, tek. tvszék, létezik morális reflexiv működés is. S azért nem mondható, hogy az ember ezen behatás alatt annyi helyeset sem tehet, mint a fejetlen béka vagy valami alvó ember. Igen, igaz, én a „Zásztava“ szerkesztőségében fogadtam vendégeket, kivántam nekik „jó napot,“ beszéltem velök s némelyik semmit sem vett észre, de azok, a kik jobb megfigyelők, világosan látták, milyen állapotban vagyok. Én természetesen nem futottam végig az utcán, sem nem kiabáltam: „Az istenért, emberek, mitévő legyek!“ Sokszor történik arra hivatkozás, hogy Vuletics Zsivkó nem látott felindultnak. De ez annyit jelenthet hogy Vuletics Zsivkó nem gondolt velem, azt jelentheti, hogy ő rossz megfigyelő, de nem kell azt jelentenie, hogy én nem voltam felindulva.

S kérem szépen, hogyan állunk azzal a másikkal hibáztatással, mintha nekem mindenre kell emlékezmem a véres eredmény ideje alatt, ha valamire emlékezem? Én nem tudom, meg fogom-e, magyarázhatni ezt a jelenséget, de ha nem is magyarázom meg, az mégis igaz lesz és igaz marad, mert az úgy volt. Sztojkovics Száva és még egy tanu azt állítják, hogy épen a tett előtt megállított, nem tudom hol, Sztojkovics is beszélt velem. Erről semmit sem tudok s soha nem is tudtam, noha erről a vizsgálóbíró ur kérdezett; már pedig csak senki sem fogja mondani, hogy legalább akkor nem akartam volna az igazat megmondani. Mikor a kocsiba ültem, arra emlékezem. Erről még most is van valami ködös képzetem, mintha még a kocsiban vettem volna elő a kést. A tanuk azt mondják: „Nem a kocsiban“ — és én hiszek nekik Dimitrievicsét jól láttam és jól emlékezem Dimitrievicsné ama sikoltására. De sok mindenféle homályos előttem, sok mindenfélét pedig csak a tanuk vallomásából tudok.

Akkori állapotomat az olyan emberéhez kell hasonlitanom, a ki egy éjszakát részegen tölt. Ki nem hallotta azoknak az embereknek elbeszéléseit. Másnap sok mindenfélére emlékeznek, az után van olyan dolog, a mi azután történt, s arra nem emlékeznek, egyik másik dolog pedig egész ködbe van burkolva előttük. Ki állította még, hogy azok az emberek nem mondanak igazat? Már torkig tele vannak; még egy pohár bor s ők semmire sem emlékeznek; ezután néhány perczet friss levegőn töltenek s emlékezőtehetségük visszatér. Nekem is már torkomra forrt a dolog. Az én lelki állapotom beteg volt s a legkisebb sértés végletéig hoz s én nem tudok semmit magamról, az ijesztő sikoltás vagy más valami, rám nézve ugyanaz volt, mint a boros embernek az üde levegő s az én emlékezetem is kezdett visszatérni.

Tek. tvszék! A ki az én lelki állapotomról igaz képet akar magának teremteni, annak mindent együttesen kell vennie, nem pedig csak egyes részleteket. Én már hivatkoztam a kis-késre, a melyet vettem, a helyre, a hová vágtam és az alkalomra, melyet kiválasztottam. Mondtam azt is már: száz viszony között, a melyekben valaki megkísérленé olyan módon embert ölni, mint én talán egy sem sikerülne. A közvádoló ur tegnap szememre vetette, hogy én azelőtt is kerestem Dimitrievicsét. Igaz. De én megmondtam, hogy hol is kerestem; kérem tessék megnézni a jegyzőkönyvet, azt mondtam: „Kerestem őt Tósa sörházában.“ Mikor kerestem őt, arról közelebb nem gondolkoztam, de később csakugyan kérdeztem magamat: mi lett volna, ha ott találom őt? Tósa sörháza Ujvidéken legjobban van látogatva és én őt megtaláltam volna, a mint barátjaival az asztalnál ül. Én csakugyan nem kerülgettem volna őt, nem leselkedtem volna utána, de kétségen kívül neki rohantam volna. S mi lett volna? Mindnyájan fölugrottak volna, elvették volna tőlem a kést és skandalumra és semmi egyébre nem került volna a dolog. Hát így cselekszik az ember — hideg meggondolással?!

Tek. tszék, mikor az én lelki állapotomról van szó, akkor én is hivatkozom erre a jegyzőkönyvre, mely a vizsgáló bíró előtt vétetett fel és pedig a tett napján. Mikor két hóval utóbb azt a jegyzőkönyvet elolvastam, ez pedig az első végtárgyalás előtt volt, nyíltan elismerem, hogy attól a jegyzőkönyvtől első pillanatra megijedtem. Azt az egész jegyzőkönyvet én mondtam el azzal a feltevéssel: „Mi közöm hozzá? Én elkövettem, részemről most százszor is felakaszthatnak! A vizsgálóbíró ur azt kérdezte tőlem: „Szerencsétlen ember, mit követett el? Én pedig azt mondtam: — *gyilkosságot*. Ő azt kérdezte: Hát tudja-e ön, mi a gyilkosság? Hogy ne tudnám, mondám, a ki embert öl, azt felakasztják; az embernek hidegvérüen, higgadt megfontolással, praemeditációval kell embert ölnie, hogy gyilkosság legyen, én pedig azt követtem el.“ No, tek. tvszék: az az ember a ki hidegvérüleg és higgadt megfontolással öl meg embert, az hidegvérüen és higgadt megfontolással arról is gondoskodik, hogyan fog megmenekülni és az nem diktál olyan jegyzőkönyvet mint én. Abból a jegyzőkönyvből átlagosan látható, hogy akkor életemet egy fél fillére sem becsültem, ha pedig annyira hozzák az embert, akkor elgondolhatni, milyek benne az érzelmek.

Én az anyagi, u. n. tárgyi tényezőket abban a jegyzőkönyvben igazán bevallottam. De a mi az alanyi tényezőket illeti különösen a mi az én lelki állapotomat illeti, ott *téves* véleményt vallottam. S ez egészen természetes. Nekem hidegnek, egészen hidegnek és fel nem indultnak kellene lennem s csak akkor mondhatnám el a valódi állapotot az én lelki diszpozíciómról. Én abba a jegyzőkönyvbe két téves véleményt jegyeztem. Először mikor azt mondtam, hogy a tettet higgadtan követtem el. Én azonban már az első tárgyalás alkalmával bebizonyítottam, hogyan

esett meg ez a tévedés. Felindult, nagyon felindult ember a felindulás idejében mindig azt állítja, hogy nagyon jól tudja, mit cselekszik és senkitől sem fogad el tanácsot. Az volt tehát az első téves vélemény és ez egészen természetes. A másik téves véleményt felvételtem a jegyzőkönyvbe akkor, mikor szó volt arról: mikor jelentkezett bennem az utolsó szándék, hogy ellenfeletem megöljem?

Tek. tvszék! Ilyen csiklandós, kényes kérdésre nem lehet olyan könnyen válaszolni, a mint azt én tettem. Ha két vagy több ember valamit elkövetni szándékozik, könnyen mondhatják az igazat. Ők azt fogják mondani! „Mi ekkor és ekkor, itt és itt találkoztunk, erről meg erről beszéltünk s így meg így határoztuk el magunkat.“ De, tek. tvszék, követelni az embertől, hogy mondja meg, mely napon és mely órában villant át valami gondolat az agyvelején keresztül s belefészkelte magát lelkébe s különösen mikor ez olyan időben történt, mikor ezt az embert ezernyi szenvedély tépi, ez lehetetlen, ez olyan nehéz, mint a milyen nehéz pl. fiatal leánynak megmondani, mikor érzett első ízben szerelmet valami fiatal ember iránt. Ez nem olyan könnyen tudható, ilyen kérdésekre nem lehet biztosan válaszolni, mert itt könnyen hibázik az ember. Én pedig be fogom bizonyítani, hogy épen ebben a kérdésben hibáztam. Ismeretes, hogy kétszer utasítottam vissza magamtól azt a szándékot, hogy ellenfeletem megöljem. Csak a harmadik késsel követtem el a tettet. S ekkor azt kérdezte tőlem a vizsgálóbíró: „Mikor ön tehát megvette a harmadik kést is, akkor ön határozottan, elodázhatlanul tökélt el magában ellenfelét megölni?“

S mi volt természetesebb, mint azt mondanom: „igen.“ Hisz az olyan természetesnek látszott! Én így gondoltam: Kétszer vetted el a szándékot, s kétszer a kést is eldobtad, ha harmadszor is elvetted volna a szándékot, bizony a kést harmadszor is eldobtad volna.“ De venni kést és birni kést, az még nem állandó szándék, az én esetem ezt legjobban bizonyítja. Én ezt is kérdezhetném; Ha mindjárt azt a kis kést vettem volna meg, eldobtam volna-e azt, noha elálltam a szándéktól? Talán nem is.

De nem ezt akarom bizonyítani, hanem ezt: mikor a vizsgáló bíró ur előtt kijelentettem, hogy akkor, mikor a harmadik kést megvettem, határozottan el voltam tökéelve ellenfeletem megölni, akkor ugyanabban a pillanatban beismertem előtte azt is, hogy reám barátaim magatartása iszonyu behatással volt, — mert abból a magatartásból láttam, mintha azt tartanák, hogy el vagyok veszve, mert semmiféle elégtételt sem kaptam. Ez áll a jegyzőkönyvben. Magától értetik, hogy az nap nem épen nagy kedvem volt sokat beszélni. De ismeretes, s én ezt itt a tárgyaláson bebizonyítottam, hogy a tanuk nyilatkozatát a „Zásztavá“-ban január 1-én nyomattam ki. Ez volt a vizbefulónak utolsó kapkodása a szalmaszálhoz. De január 1-én reggel megvettem azt a harmadik kést is. Vilagos, hogy a „Zásztava“ megjelenése

óta némi időnek el kellett telnie, míg én barátaim viselkedéséből meg nem győződöm, hogy ők elveszettek tartanak. S ha csak mindjárt mondtam volna még a vizsgáló bírónak a napot, a mikor a „Zásztava“ megjelent, nem került volna a dolog ilyen vádra. Magának a vizsgálóbíró urnak így kellett volna hozzám szólnia: Ön nekem lehetetlenséget mesél. Az imént azt mondta, hogy akkor egészen határozottan eltökélte magában ellenfelét megölni, mikor megvette a harmadik kést, tehát január 1. reggel, azután pedig meséli nekem, hogy ama reggel után, a melyen a „Zásztava“ megjelent, habozott, és hogy barátainak viselkedése nógatta a tettre, mert ők a dolog kimenetelével elégedetlenek voltak,“ akkor volt már tehát látható, hogy nincsen ugy, a mint én első ízben tévesen említettem.

Kérem, tek. tvszék, engedtessek meg nekem valamit azokról a paragrafusokról szólanom, a melyek itt említették. Én nem szólnék erről, de azokban a paragrafusokban legtisztább lélektant találok, én pedig lélektannal éveken át foglalkoztam. Be fogom bizonyítani, hogy a 281. §-nak II. pontja nem alkalmazható az én esetemre, mert felette szigorú. De mindenek előtt hadd mondjak valamit a premeditációról. Még senkinek sem jutott eszébe állítani, hogy a „Miatyánk“-ban nincsen említés Istenről. Pedig csakugyan ebben az imádságban ez a szó: „Isten“ nem említették. De mindenki, a ki csak valamit tanult a kátéból, tudja, kit értünk mi ama szavak alatt: „Mi atyánk ki vagy a mennyekben.“ S ép ugy senki sem mondhatja, hogy abban a paragrafusban, a mely gyilkosságról szól, nincsen említés arról, hogy az embernek fel nem indulnak kell lennie. S mindenki, a ki tudja, mi az a hideg megfontolás, tudja azt is, hogy annak az embernek, ha hidegen gondolkozik, nem szabad felindulnak lennie, mert akkor nincsen higgadt meggondolás.

De én, mint nem jogász, észrevettem valamit, a mi rám nézve fődolog. A törvények, a mennyire én tudom, bizonyos elvek szerint hozatnak. A mi törvényhozónk pedig mindenütt számon tartotta az emberi szenvedélyeket. A paragrafusokban, melyek gyilkosságról szólnak, áll: ki embert öl, így büntettedik, a ki pedig felindulásban öl embert, az könnyebben büntettedik. Sulyos testi sértésnél, könnyü testi sértésnél és mindenütt máskép büntettedik, ha az ember azt felindulásban követi el, és másképen, ha felindulás nélkül teszi. S most kérdem, miért nincsen a gyilkosság részére két paragrafus? Miért nem mondatik: a ki embert öl higgadt megfontolással, sulyosabban büntettedik, a ki pedig embert öl felindulásban higgadt megfontolással, könnyebben büntettedik. Azért, mert felindulás és higgadt megfontolás egymást kizárják.

Tegnap a távolságot méterekben és lépésekben mérték a „Zasztava“ szerkesztőségétől a vasutig s ez kétségen kívül azért volt, hogy lássék: rögtön volt-e. Arról is mondok néhány szót. Mit jelent ez a szó rögtön. Én két nappal ezelőtt olvastam a ja-

nuár 23-iki császári pátenst s az szóról-szóra így hangzik: „Az osztrák országgyűlés fölhasználta és elrendeltetnie *rögtön* új választások.“ Ez a „*rögtön*“ négy nap mulva történt. Hivatkozom az elhalálozott hercegprimás végrendeletére, a melyet szintén a napokban olvastam. Ott a 3. vagy 4. pontban ez áll: „*Rögtön* halálom után a szegények között ennyi és ennyi ezer osztassék szét.“ Én kételkedem, hogy ez maig meg is történt.

A gymnasiumban tanultam, hogy a kampoforni békekötés után *rögtön* összeült a kongresszus Basstádtban. (Ezt magyarul tanultam és jól tudom, hogy így állt: *rögtön*.) De később, mikor nagyobb történelem került kezembe, láttam, hogy ez a „*rögtön*“ két hónap után történt. Ebből következik, hogy nincsen tudomány, nincsen gyakorlat, nincsen szokás, melyek világosan határoznák mennyi időt jelent ez a szó, *rögtön*.“

Az egyes bűnesetek nagyon különbözők, és minden bűnesetnek meg van a maga más: „*rögtön*“-je. Az én vélekedésem szerint iszonyu, borzasztó volna, ha a mi törvényünk első sorban ahhoz képest mérné a bünt, hogy valaki a tettet valamivel előbb vagy valamivel később követte el. Én azt hiszem, hogy a mi törvényünk azt nem is teszi. A törvény szelleméhez és ama helyhez képest, melyen ez a szó „*rögtön*“ a mondatban áll, a „*rögtön*“ nem jelent egyebet, mint ezt: a gyilkosságnak végre kell hajtva lennie, míg még az elkövető felindulásban volt s míg a sértett érzelem uralkodott rajta.

Most természetesen az az érdekes kérdés áll elő; mennyi ideig tarthatja meg az embert a sértés nagy izgatottságban? Mondhatja-e az orvos: mennyi idő alatt szünik meg folyni a vér a sebből? Ő azt fogja mondani: az függ a megsebesített helytől; az a sebesült individualitásától függ. S valjon a törvényhozó órával és kalendáriommal a kezében megszabhatta-e pontosan: mennyi idő alatt szünik meg a vér bugyogni a sebből akkor, mikor a lelkünket találják el. Ez mindig a sértés erejétől függ.

Ismeretes, hogy a sértések igen különfélék. Mi embert tekintünkkel, arczvonás változtatással sérthetünk, megsérthetjük az embert kézmozdulatunkkal, s akkor a sértés mindinkább feljebb száll, mind mélyebben hat a szivbe, egészen a legnagyobb sértésig, ez pedig körülbelül az, mely nekem okoztatott. S nagyon is felfogható, hogy azok a különféle sértések különféle felindulásokat idéznek elő s ez a felindulás különböző, tartama szerint is meg nagysága szerint is.

Az, a ki állítja, hogy az a szó „*rögtön*“ a mi törvényünkben legfelebb néhány percet jelent, az az én véleményem szerint eltagad az embertől minden mélyebb becsületérzést, mert az azt állítja, hogy még a legrosszabb, a legborzasztóbb sértés sem hozhatja az embert önkivületi állapotba néhány percnél hosszabb időre. — De ez nincsen így, s ez az emberek becsületére válik.

A közzvádoló ur éppenséggel nem akarja beismerni a sértés

kontinuitását. S ha a tettet talán első napon követtem volna el, ő beismerné az enyhítő körülményeket. Én azonban ezen az állásponton állok: ha első nap, az első sértésnél követtem volna el véres tettet, súlyosabban nem büntethetnének, mint a 281. §. II. pontja alapján. De mit tettem én: én a helyett minden erőmet összeszedtem, minden erélyemet, s emberfeletti erőltetéseket tettem, hogy ne kövessem el a tettet. Mivel feleltek erre? Uj sértésekkel. Ha az ember egyszer olyan felindulásba jut, hogy kést vesz, melylyel ellenfelét meg akarja ölni, s azután eldobja s ez ismétlődik, akkor elgondolhatni, milyen lelki diszpozícióban van az az ember. A sértés folytonossága, folytatása engem megsemmisített. S ez természetes. Van egy lélektani szabály, a mely általánosan van elismerve és a mely így hangzik: „Legyen a sértés még oly kicsiny, de mihelyt ismétlődik, az akkor a felindulás nagyobbodását is okozza.“

Én nekem, igaz, nem volt erőm utját állni a szerencsétlenségnek, de mint ember merek a bíró urak elé állani és mondani: Kérem ne rovassék bünömül, hogy a véres tettet még előbb nem követtem el. Ha „rögtön“ követtem volna el t. i. az első sértésnél, az én lelkiismeretem most nem volna nyugodt, én magamnak keserű szemrehányásokat tennék: „Ember, miért nem kísérletted meg legalább azt a borzasztó szenvedélyt magadban elfojtani!“ S most, mikor mindent elkövettem, a mit ember elkövethet, gondolom, hogy senki sem mondhatja nekem azokat a borzasztó szavakat: Miért nem követted el még előbb; mert az már többé nem: „rögtön“

Tekintetes törvényszék! Hol az erkölcs, ha a dolgot így fogjuk fel. Akkor a morál így hangzanék. „Ember, ha már egyszer elvakít a szenvedély, akkor csak neki, üss! Ne tégy kísérletet ezt a szenvedélyt legyőzni; mert megeshetnék, hogy azt a te küzdelmedet mint praemeditációt fogják fel, mint higgadt megfontolást, s ha abban a szörnyű küzdelemben meggyőzettel, akkor jaj neked!“ Én legalább azt tartom, hogy azt így nem lehet felfogni, azért hiszem is, hogy a 281. §. II. pontja felette szigorú az én esetemben.

S most még egy-két befejező megjegyzést. Bebizonyítottam, hogy ellenem hajtóvadászatot indítottak, melyet régóta előkészítettek. Minden áron, minden eszközzel, erkölcsileg megölni akartak. Üldöztetve, gyötörtetve, sértetve, — én utat kerestem mely a kijárási felé vezet, és pedig olyan kimenet felé, mely nem olyan borzasztó, de mindezeket a kijárókat zárva találtam. Kétségbeesésemben kényszerítettek átmennem a törvény korlátain s így ime a vádlottak padjára jutottam. Én nyugodt lelkiismerettel állithatom itt, hogy az én tettemben annyi rosszság sincs, annyi rossz, gonosz szándék sincs, a mennyi volna, ha csak egy krajczárt is loptam volna.

Mentől képzetebb az ember, tek. tvszék, annál több ideáljai vannak, a melyekért mindent kész feláldozni, a melyekért, tulaj-

donképen mindent fel kell áldoznia. A művelt ember, értem, ha nem önző, előbb fog a műveletlennél p. o. a szabadságért mindent áldozni. De vannak dolgok, a melyekért a művelt ép úgy mint a műveletlen, a melyekért még maga az állat is mindenkit szétmarczangol, a ki utját állja. Hiszen még maga az állat is minden eszközzel fogja védeni családját, s azért senki se követelje a művelt embertől, hogy — ime én nyiltan mondom — hogy ne védje élete társát. Azt nem szabad tennie, azt nem kell tennie, mert különben rosszabb az afrikai hyénánál.

Azt válaszolják azonban nekem: Hát miért nem panaszkodtad be a bíróságnál? Tek. tvszék! Erre a kérdésre felelni akarok. Ha mint panaszos léptem volna fel, azzal az ügyet legegyszerűbben intéztem volna el. Ez könnyű. Alá kell irni a meghatalmazást, az ügyvéddel meg kell beszélni az előleg ügyét, s akkor az ember nyugodtan alhatik. Panaszosként lépett fel — kész a dolog. De — tek. tvszék — vannak kivételes esetek, a hol nem a panaszkölt lesz elítélve, hanem a panaszos és pedig annál biztosabban ítéltetik el, minél biztosabban van neki igaza, elítéli pedig rögtön őt az egész világ. Ha mint panaszos léptem volna fel, ilyen módon legkönnyebben tettem volna el magamat az árnyékvilágból, és pedig a társadalmi világból. Erkölesileg halottnak lenni azonban, az rosszabb, mint a sirban rothadni. A világ, ez pedig a közvélemény, követelte tőlem, hogy az ügyet bármi módon, rendbe hozzam, csak nem a bepanaszolás módján. S én merészen állítom, hogy Magyarországon, de talán az egész világon, nincsen becsületes ember, a ki ily ügyben a bírósághoz menne.

John Stuart Mill egy igen érdekes műben beszél a szabadságról, s leggyönyörűbbek azok a helyek, a hol szól ama erőszakról, melyet reánk a társadalom, tulajdonképen a közvélemény gyakorol: „Könnyebb minden hatalomnak ellenállni, mint a közvélemény hatalmának, mert a közvélemény elnézés nélkül ítélt el, kegyelem, felebbezés nélkül.“

S ez nem üres szó.

En egy esetre fogok hivatkozni, a mely nem régiben történt monarchiánkban. A bécsi városi képviselőtestület egyik tagja valakit a bécsi bíróságnál politikai kihágás miatt jelentett fel. Más nap az összes bécsi lapok ellene keltek s elnevezték denuncziánsnak. S mikor ez az ember megjelent a képviselőtestületben, az összes tagok felálltak helyeikről, közöttük követek, jogászok, ujságírók, és írásban bejelentették az elnöknel, hogy ők azzal az emberrel nem akarnak egy testületben maradni.

Kérdem, tek. tvszék, mit tett Pfister? Törvényes szempontból ő megtette a lojális polgár kötelességét. Igen ám de most jön a közvélemény és azt mondja, hogy ez az ember rosszat követett el s noha Pfister törvényes uton választatott a képviselőtestületbe, ő neki helyéről le kellett mondania.

Az én esetem nagyon különbözik Pfisterétől, de bizonyos, hogy ha én is panaszosként léptem volna fel, én épen úgy jár-

tam volna, mint ő, s magam is azt mondom: méltányos is lett volna, hogy úgy járjak.

Minek kellett volna tehát történnie, ha netán az az ötletem támad, ellenfelemét bepanaszolni. Minden esetre ebben az esetben így szóltam volna önmagamhoz: „Kedveském, ha már meg kell lennie, hogy felakaszszanak, akaszszanak fel, de hogy általános megvetésnek kitegyed magadat, hogy valamit tégy, a mi téged élve fog eltemetni — azt soha!

Még csak egy szót — az utolsót, tek. tvszék!

Ilyen esetben, mint az enyém, csak két a törvény által igazolt, ítélet lehetséges. Vagy fel kell tételeznie a tek. tvszéknek, hogy másképp tehettem volna, mint a hogyan tettem, fel kell tételeznie, hogy tettem csak egy szikrája van meg a rosszaságnak és szubjektív romlottságnak, — no akkor igaza van a közvédlő urnak, mikor azt mondja, hogy legnagyobb büntetést érdemelek. Én még hozzáteszem, hogy az a legnagyobb büntetés is számomra még kicsiny, mert én ismertem a törvényt; én akartam, hogy művelt emberszámba menjek, én mint újságíró másoknak valami tanítója akartam lenni. Vagy a tek. tvszéknek fel kell tennie, hogy a sértés, melyet nekem okoztak, csakugyan iszonyu, hallatlan volt, s hogy én mindent mégtettem, a mit közönséges ember tehet, hogy valami kevésbé szerencsés kimentelt találjak, a tek. tvszéknek fel kell tételeznie, hogy nem vezetett valami gonosz, aljas szándék, *hanem nekem úgy kellett tennem, mert különben nem élhettem*, s ha a tek. tvszék, azt felteszi, akkor engem fel fog menteni. Minden harmadik ítélet, mely ezen két ítélet között van, valami kompromisszum volna olyan két lehetőség közt, a mely lehetőségek közül mult évi január 4. csak az egyik létezhetett. Tehát: vagy—vagy.

Mindezek alapján, valamint az én tisztelt védőm által tegnap felhozottak alapján, kérem a tek. tvszéket, hogy engem felmentsen. Én szabadságomat kérem; ha azt nem, akkor a halált.

